

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยแนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
บ้านท่าช้าง และบ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง
อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

คณะวิจัย

1. นายชีพ	แก้วบุญส่ง	ผู้ประสานงาน
2. นายอำมร	สุขวิน	ทีมวิจัย
3. นางเอกอนงค์	แก้วบุญส่ง	ทีมวิจัย
4. นางประไพ	คงโต	ทีมวิจัย
5. นางจำนง	ทองแก้ว	ทีมวิจัย
6. นางประโลม	ทองแก้ว	ทีมวิจัย
7. นางบุญเชิญ	จันทร์คง	ทีมวิจัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	
บทคัดย่อ	1
บทที่ 1 บทนำ	2
ความเป็นมา ความสำคัญของปัญหา	2
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขั้นตอนการดำเนินงาน	5
รายละเอียดกิจกรรม	8
บทที่ 2 บริบทชุมชน	15
ความเป็นมาของบ้านท่าช้าง	15
ทรัพยากรที่มีในชุมชน	17
ความเปลี่ยนแปลงของชุมชน	20
บทที่ 3 กระบวนการทำงานวิจัย	23
กิจกรรมที่ 1 เวทีทำความเข้าใจชุมชน	24
กิจกรรมที่ 2 เวทีออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล	27
กิจกรรมที่ 3 การศึกษาดูงานนารังนาร้าง	30
กิจกรรมที่ 4 รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น	32
กิจกรรมที่ 5 เก็บข้อมูลพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในนาข้าว	34
กิจกรรมที่ 6 รวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ และออกแบบเก็บข้อมูล ด้านเศรษฐกิจและพันธุ์ข้าว	37
กิจกรรมที่ 7 เก็บข้อมูลรายรับ – รายจ่าย ในการทำนา และพันธุ์ข้าว	40
กิจกรรมที่ 8 เวทีตรวจสอบข้อมูล	42
กิจกรรมที่ 9 เวทีตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม	44
กิจกรรมที่ 10 ร่วมกิจกรรมทำขวัญข้าวบ้านตำนาน	46
กิจกรรมที่ 11 เวทีวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น	48
กิจกรรมที่ 12 วิเคราะห์ข้อมูลย่อย	50
กิจกรรมที่ 13 วิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติม	51

	กิจกรรม 14 เวทีนำเสนอผลการวิจัย	53
บทที่ 4	ผลที่ได้จากการดำเนินงานวิจัย	56
	ข้อมูลการทำนาในอดีต	56
	ข้อมูลการทำนาปัจจุบัน	65
	ภูมิปัญญาที่ค้นพบ	70
	ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม	71
บทที่ 5	บทเรียนที่ได้จากการทำงานวิจัย	72
	บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานวิจัยภาพรวม	72
	ปัญหา / อุปสรรคในการทำงาน	72
	สิ่งที่ทีมวิจัยได้รับในการทำงาน	73
ภาคผนวก		75
	โครงสร้างชุมชน	76
	แผนที่ชุมชน	77
	รายชื่อผู้ให้ข้อมูล	79
	ประวัติกลุ่ม	80
	ประวัติคณะวิจัย	81

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยแนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น บ้านท่าช้างและบ้านทะเลน้อย ตำบลพนางดุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการทางการเกษตรและรูปแบบการทำนาของชุมชน เพื่อศึกษาผลกระทบของการทำนาแบบใหม่ ต่อความมั่นคงทางด้านอาหารในระดับครัวเรือน และระดับชุมชน เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำนา เพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูการทำนา โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ซึ่งงานวิจัยได้ดำเนินการแล้วเสร็จ โดยสามารถได้คำตอบจากการดำเนินงานวิจัย เพื่อเป็นแนวทางในการฟื้นฟูการทำนาแบบดั้งเดิมได้ และชุมชนสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลในพื้นที่ได้จริง เช่น ในเรื่องการลด ละ เลิก การใช้สารเคมีในนาข้าว เพื่อลดต้นทุนการผลิต สร้างความมั่นคงทางอาหาร สร้างความหลากหลายในนาข้าว และเพื่อความปลอดภัยในด้านสุขภาพ การพึ่งตนเองของชุมชนในเรื่องการทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง การใช้พันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน นอกจากเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวแล้ว ยังเป็นการลดต้นทุนการผลิตได้ด้วย นอกจากนี้ยังมีแนวทางการฟื้นฟูการทำนาอย่างอื่น ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชุมชน ซึ่งมีอยู่ในส่วนของเนื้อหาในเล่มแล้ว

สำหรับการดำเนินงานวิจัยแนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มีอาจดำเนินการได้แล้วเสร็จหากไม่ได้รับความร่วมมือจากทีมวิจัย ชาวบ้านในพื้นที่ที่ให้ความร่วมมือในเรื่องข้อมูลการทำนา ผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบุคคล และคณะทำงานในพื้นที่เครือข่าย ฯ เกษตรจังหวัดพัทลุง ที่มีส่วนร่วมขอขอบคุณทุกความร่วมมือ ขอขอบคุณพี่เลี้ยงที่ติดตามงาน ขอขอบคุณนักวิจัย และชาวบ้านในพื้นที่ทุกคน ที่ช่วยเป็นกำลังให้และให้ความร่วมมือด้วยดีเสมอมา

คณะวิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยแนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับผู้สนใจได้เป็นอย่างดี และเป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำนา และการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำนาแบบดั้งเดิมได้บางส่วน รวมถึงเป็นงานวิจัยที่เป็นความภาคภูมิใจของคณะวิจัยทุกท่าน และสามารถนำไปสู่การเผยแพร่ในสมาชิกเครือข่ายเกษตร ฯ จังหวัดพัทลุงต่อไป

ขอขอบพระคุณ

คณะวิจัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยแนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น บ้านท่าช้างและบ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการทาง การเกษตรและรูปแบบการทำนาของชุมชน เพื่อศึกษาผลกระทบของการทำนาแบบใหม่ ต่อความมั่นคง ทางด้านอาหารในระดับครัวเรือน และระดับชุมชน เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำนา เพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูการทำนา โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาวิจัยพบว่า การทำนาในปัจจุบัน ชุมชนเริ่มมีความสนใจในการลดต้นทุนและหันมา ใช้ภูมิปัญญาในอดีตมากขึ้น เนื่องจากได้รับรู้ถึงปัญหาในปัจจุบัน และได้รับรู้แนวทางในการแก้ปัญหาใน การทำนา ซึ่งการทำนาที่ผ่านมา มีการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอก ทำให้มีต้นทุนสูง เนื่องจากทำ เพื่อตอบสนองต่อตลาด โดยไม่คำนึงถึงการช่วยเหลือกันในชุมชนและเอื้อเพื่อต่อสิ่งแวดล้อม

การทำกิจกรรมในการเก็บข้อมูลและการนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน และเอื้อเพื่อต่อสิ่งแวดล้อม ทำ ให้ชุมชนมีความตื่นตัว และเห็นความสำคัญให้การสนับสนุนด้วยดี และข้อมูลบางส่วนชุมชนก็ได้นำไปใช้ ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนบ้างแล้ว

สถานการณ์การทำนา แนวโน้มในการนำภูมิปัญญามาปรับใช้ จะต้องมีมากขึ้น เนื่องจากทาง ภาครัฐให้การสนับสนุนการทำนาอินทรีย์ ซึ่งเป็นทางออกได้อีกวิธีหนึ่ง

บทเรียนจากการทำงานวิจัยที่ผ่านมาคือ การประสานงานและประสานความร่วมมือกับชุมชน ต้องมีจุดยืน และหนักแน่น และยืนยันความคิดของตนเอง ไม่มีแนวคิดแบบสำเร็จรูป เพราะที่ผ่านมา แนวคิดแบบสำเร็จรูปมักคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ได้ในด้านเศรษฐกิจมากกว่ามองในแง่อื่น ส่วนชุมชนมัก มองในด้านวัฒนธรรม การดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติเป็นหลักจะทำให้เกิดความสมดุล

สิ่งที่นักวิจัยได้รับจากการศึกษา คือ ทีมวิจัยรู้จักการใช้กระบวนการทำงานมาประยุกต์ให้มีความ เหมาะสม เข้าใจหลักการการทำวิจัย และความสำคัญของการทำวิจัย ได้สร้างองค์ความรู้ให้กับทีมวิจัย ได้มาก และสามารถใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนได้จริง

บทที่ 1 บทนำ

ความเป็นมา ความสำคัญของปัญหา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินงาน

รายละเอียดกิจกรรม

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา ความสำคัญของปัญหา

ตำบลพนางตุงตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอควนขนุนมีเนื้อที่ประมาณ 65 ตารางกิโลเมตร และมีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดกับ ต.ทะเลน้อย และ ต.แหลมโดนด อ.ควนขนุน จ.พัทลุง ทิศใต้ติดกับ ต.ชัยบุรี และ ต.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง ทิศตะวันออกติดกับ ทะเลสาบสงขลา ทิศตะวันตกติดกับ ต.บันต และ ต.มะกอกเหนือ

ลักษณะพื้นที่ ตำบลพนางตุงเป็นที่ราบสูงซึ่งอยู่ตรงกลางของตำบลและที่ราบลุ่มซึ่งล้อมรอบอยู่ มีหมู่บ้านจำนวน 13 หมู่บ้าน ประชากรทั้งหมด 8,676 คน โดยประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา เลี้ยงสัตว์และสานเสื่อกระจูด

การประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่เป็นการทำนา เนื่องจากสภาพพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ในอดีตเมื่อประมาณ 50 ปีก่อน การทำนาจะเป็นการทำนาครั้งเดียว อาศัยน้ำฝน ใช้แรงงานวัวและควายในการไถนา มีการทำทั้งนาดำ และนาหว่าน พันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกก็ใช้ไม่มาก การใช้ปุ๋ยก็ใช้ปุ๋ยคอก (ทราย) หว่านในช่วงเตรียมดิน การลงทุนในการเตรียมดินและใช้ปุ๋ยไม่ต้องให้เงินซื้อเพราะมีอยู่แล้วตามธรรมชาติรวมถึงสามารถขอแบ่งจากเพื่อนบ้านได้ พันธุ์ข้าวที่ใช้ในการเพาะปลูกก็เป็นพันธุ์ข้าวพื้นบ้านที่คิดพันธุ์ที่เหมาะสมไว้ใช้เองให้สอดคล้องกับสภาพดินและสภาพพื้นที่ การเก็บเกี่ยวผลผลิตก็ใช้แกละเก็บที่ละรวง การใช้แรงงานเก็บเกี่ยวก็ใช้แรงงานในครัวเรือนและมีการออกปากเพื่อนบ้าน (ลงแขก) ช่วยกันเก็บเกี่ยว จนหมดฤดูกาลเก็บเกี่ยว ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตนั้นทำให้เกิดความสามัคคี และวัฒนธรรมในการช่วยเหลือเห็นใจกัน ทำให้ชาวนามีการพึ่งตนเองได้

ปัจจุบันการทำนาในพื้นที่ตำบลพนางตุงได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเนื่องจากการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยรวมไปถึงระบบชลประทานที่เอื้อต่อการทำนาปีละ 2 ครั้ง ทำให้การทำนามีความสะดวก รวดเร็ว มีการจ้างแรงงาน การนำปุ๋ยเคมีมาใช้ ที่ก่อให้เกิดภาระหนี้สินที่เพิ่มขึ้น และเป็นผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านท่าช้างและบ้านทะเลน้อย ซึ่งเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ ได้ทำกิจกรรมการออมทรัพย์เพื่อการผลิต และทำเกษตรไร่นาสวนผสมปลอดสารพิษ ต่อมาได้มีการคัดเลือกสมาชิกกลุ่มจำนวน 8 คน เพื่อพัฒนาเป็นต้นแบบเกษตรกรรมยั่งยืนในเขตพื้นที่นา ในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภูมิโนแคว้นภาคใต้ตอนล่าง

ทางกลุ่มผู้นำกลุ่มและสมาชิกในชุมชนตลอดจนผู้ที่สนใจจึงได้ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนและได้สรุปสถานการณ์ปัญหาในชุมชนบ้านท่าช้างและบ้านทะเลน้อย คือ

1. พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ ที่มีอยู่ในนาซึ่งชุมชนนำมาเป็นอาหารมีจำนวนลดลง
 2. การพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกทำให้เกษตรกรมีหนี้สินมากขึ้น
 3. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตของชุมชน เกิดการสูญหาย โดยเฉพาะการทำนา
 4. พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของท้องถิ่นมีการสูญหาย
 5. เกิดผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรจากการใช้สารเคมีในการทำนาอย่างเข้มข้น
 6. แหล่งน้ำและพื้นที่เลี้ยงสัตว์เกิดการเสื่อมโทรมทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้
 7. ขาดแคลนแรงงานในระดับครัวเรือนในการทำนาเนื่องจากทุกครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำนาเพื่อขาย
 8. ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันไปสู่การจ้างงานทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนไป
- ด้วยเหตุนี้ทางกลุ่มฯและสมาชิกชุมชนจึงเห็นร่วมกันว่า ควรทำการศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนของวิถีการทำนามีต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ตลอดจนการแสวงหาทางออกของปัญหาโดยการเน้นใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการทางการเกษตรและรูปแบบการทำนาของชุมชน
2. เพื่อศึกษาผลกระทบของการทำนาแบบใหม่ต่อความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน และระดับชุมชน
3. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำนา
4. เพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูการทำนา โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กรอบคิดในการศึกษา

การศึกษานำเอาการทำนา มาเป็นการเรียนรู้โดยมีส่วนร่วมจากคนในชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ ให้ความร่วมมือด้วยดี เช่น ผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล นักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้การศึกษามีความกระชับขึ้น และได้ร่วมกันศึกษาหาทางออกของการทำนา ซึ่งในการศึกษาแนวทางการฟื้นฟูการทำนา ได้แยกออกเป็น 2 ส่วนคือ การศึกษาการทำนาในอดีต และการทำนาในปัจจุบัน ได้ศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนของวิถีการทำนามีต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ตลอดจนการแสวงหาทางออกของปัญหา โดยการเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

พื้นที่ศึกษาวิจัย

1. บ้านท่าช้าง หมู่ที่ 5 ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
2. บ้านทะเลน้อย หมู่ที่ 13 ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

คำถามการวิจัย

"แนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร"

พื้นที่เป้าหมาย

บ้านท่าช้าง หมู่ที่ 5 และบ้านทะเลน้อยหมู่ที่ 13 ต.พนางตุง อ.ควนขนุน จ.พัทลุง

คำนิยาม

การทำนาแบบใหม่ หมายถึง

- การใช้พื้นที่ทำนาเพียงอย่างเดียวตลอดทั้งปี 2 ครั้งหรือหลายครั้ง
- การใช้พันธุ์ข้าวอายุสั้นซึ่งไม่ใช่พันธุ์ท้องถิ่น
- มีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช
- การใช้น้ำระบบชลประทาน
- มีการใช้เครื่องจักรกลในการเก็บเกี่ยวและการไถ

การทำนาแบบเก่า หมายถึง

- การทำนาโดยอาศัยน้ำฝนปีละครั้ง และมีการปลูกพืชหมุนเวียนชนิดอื่นๆในนาหลังการเก็บเกี่ยวในแต่ละฤดูการผลิต เช่น ถั่ว แตง ผัก
- ใช้วัวในการไถ และใช้แกละหรือเคียวในการเก็บเกี่ยว
- ใช้แรงงานในครอบครัวในการทำนาหรือใช้การออกปากช่วยโดยไม่มีการจ้างแรงงาน
- ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช
- ใช้ข้าวพันธุ์พื้นเมือง เช่น ข้าวสังหยด ข้าวเล็บนก

ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง

- การมีอาหารรับประทานในครัวเรือนโดยไม่ต้องซื้อและสามารถแลกเปลี่ยนหรือแจกจ่ายแก่เพื่อนบ้านหรือชุมชนใกล้เคียงโดยจะต้องเป็นอาหารที่ปลอดภัยจากสารพิษเมื่อรับประทานแล้วทำให้สุขภาพดีไม่เกิดการเจ็บป่วย

ผู้รับผิดชอบโครงการ

1. นายชีพ	แก้วบุญส่ง	ผู้ประสานงาน	
2. นายอำมร	สุขวิน	ทีมวิจัย	
3. นางเอกอนงค์	แก้วบุญส่ง	ทีมวิจัย	
4. นางประไพ	คงโต	ทีมวิจัย	
5. นางจำนง	ทองแก้ว	ทีมวิจัย	
6. นางประโลม	ทองแก้ว	ทีมวิจัย	
7. นางบุญเชิญ	จันทร์คง	ทีมวิจัย	
8. อาจารย์ฉิน	บัวบาล	โรงเรียนบ้านแหลมโดนด	ที่ปรึกษา
9. นายกำราบ	พานทอง	กองประสานงานกลางฯ	ที่ปรึกษา
10. นายสมปอง	มากช่วย	เกษตรอำเภอควนขนุน	ที่ปรึกษา
11. นายประสพ	แก้วบุญส่ง	อบต. ม. 13	ที่ปรึกษา
12. อบต.พนางตุง			ที่ปรึกษา
13. กำนันตำบลพนางตุง			ที่ปรึกษา
14. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 ต.พนางตุง อ.ควนขนุน จ.พัทลุง			ที่ปรึกษา
15. เกษตรตำบลพนางตุง			ที่ปรึกษา
16. นายอำนาจชัย	สุวรรณราช	โครงการนำร่องฯสำนักงานภาค	พี่เลี้ยงโครงการ
17. นายสันติ	สังข์ผุด	โครงการนำร่องฯภาคใต้ตอนล่าง	พี่เลี้ยงโครงการ

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. การเตรียมความพร้อมนักวิจัย/ชุมชน

- 1.1 การเตรียมความพร้อมนักวิจัยโดยการจัดประชุมทีมวิจัย เพื่อเตรียมทีมวิจัย ให้มีการศึกษา ทบทวนประเด็นคำถามและโจทย์วิจัย ทำความเข้าใจร่วมกันเพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันและมีการส่งตัวแทนทีมวิจัยเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และยกระดับนักวิจัยชาวบ้านที่โครงการกองประสานงานกลางฯจัดขึ้นทุกๆ 3 เดือนเพื่อพัฒนาเอกสารโครงการให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น
- 1.2 เตรียมความพร้อมชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย 50 ราย โดยการพูดคุยทำความเข้าใจกับชุมชนถึงขอบเขตของงานวิจัย รูปแบบและขั้นตอนการทำงาน กระบวนการมีส่วนร่วม การปฏิบัติงาน การวิเคราะห์ข้อมูล การทำแผน การติดตามประเมินผล เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้อย่างทั่วถึง เกิดความเข้าใจและความร่วมมือในการทำวิจัยในระยะต่อไป

2. เวทีทำความเข้าใจโครงการวิจัยภายในชุมชน โดยหลังจากที่โครงการวิจัยได้รับการอนุมัติแล้วจะมีการจัดเวทีชี้แจงเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการวิจัยต่อชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งหน่วยงานราชการและอบต. รวมถึงเชิญวิทยากรและที่ปรึกษาจากภายนอกเข้าร่วมเพื่อ ทำความเข้าใจในเรื่องขอบเขตงานวิจัย รูปแบบและขั้นตอนการทำงาน กระบวนการมีส่วนร่วม การปฏิบัติงาน การวิเคราะห์ข้อมูล การทำแผน การติดตามประเมินผล และความคาดหวังต่อโครงการวิจัย โดยละเอียดอีกครั้ง

3. การออกแบบเครื่องมือ/วิธีการในการเก็บข้อมูล โดยการจัดเวทีพูดคุยเพื่อทบทวนกรอบการเก็บข้อมูลที่ได้มีการวางไว้และระดมความคิดเห็นในเวทีเพื่อปรับปรุงประเด็นและวิธีการในการเก็บข้อมูลให้มีความครอบคลุมและสอดคล้องกับนักวิจัยมากที่สุด

4. การเก็บข้อมูล เชิงประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาพัฒนาการของการทำนาและรูปแบบการทำนาของชุมชนบ้านท่าช้างและบ้านทะเลน้อยโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและกระบวนการกลุ่มย่อย

5. การลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ การสำรวจข้อมูลพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่เป็นอาหารและยาสมุนไพรในแปลงนาของกลุ่มเป้าหมาย 50 ราย โดยการให้อาสาสมัครนักวิจัยชาวบ้านเป็นผู้เก็บข้อมูล โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเจ้าของนาและบุคคลที่ใช่ประโยชน์จากนาโดยตรงเช่น คนหาปู หาปลา

5.1 การเก็บข้อมูลภูมิปัญญาในการทำนาดั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลกลุ่มย่อย และสัมภาษณ์รายบุคคล ในประเด็น

- การทำนาดั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน มีรูปแบบเป็นอย่างไร
- สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำนาจากแบบเก่ามาเป็นแบบใหม่

5.2 การเก็บข้อมูลพันธุ์ข้าวท้องถิ่น โดยการสัมภาษณ์คนเฒ่าคนแก่และเจ้าของนาที่เคยมีข้าวพันธุ์นั้น ๆ

5.3 การเก็บข้อมูลด้านเศรษฐกิจ(รายได้ -รายจ่าย) การใช้ปัจจัยการผลิต (พันธุ์ ปุ๋ย สารเคมี เครื่องมือเครื่องจักร วิธีการ เทคนิค)การทำนาของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเปรียบเทียบและวิเคราะห์ ความแตกต่างของการทำนาแบบใหม่กับการทำนาแบบเก่า

6. เวทีวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของการทำนาแบบใหม่ที่มีต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนและหาแนวทางการฟื้นฟูความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนให้กลับคืนมา รวมถึงการวิเคราะห์ศักยภาพการผลิตข้าวแต่ละชนิดและวิเคราะห์ถึงเงื่อนไข/ปัจจัยในการทำนาแบบเก่าและแบบใหม่ของชุมชน

7. เวทีนำเสนอผลการวิจัย โดยจะมีการเชิญผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้าร่วมเพื่อรับฟังผลการวิจัยและร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

8. เวทีสรุปวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวทางในการทดลองปฏิบัติในระยะที่ 2 โดยมีตัวแทนของเกษตรกร นักวิจัย พี่เลี้ยง ที่ปรึกษาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เข้าร่วมในการวิเคราะห์และวางแผน

9. จัดทำเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์และจัดทำสื่อเพื่อการนำเสนอ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รับทราบพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชน
2. ได้รับทราบผลกระทบของการทำนาแบบใหม่ที่มีต่อความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน
3. ได้รู้พื้นและปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำนา

กลุ่มเป้าหมายเกษตรกร 50 ราย

ระยะเวลาดำเนินงาน 1 ปี

งบประมาณรวม 121,550 บาท

รายละเอียดกิจกรรม

กิจกรรม	วัตถุประสงค์ การจัดกิจกรรม	เครื่องมือ/วิธีการ	ช่วงเวลา	จำนวน วัน/คน	งบประมาณ
1. การทำความเข้าใจโครงการวิจัย ในชุมชน	- เพื่อให้หน่วยงานราชการเช่น สำนักงานเกษตร องค์กรท้องถิ่น เช่น อบต. ตลอดจนสมาชิกในชุมชนได้รับรู้และเข้าใจเป้าหมายของโครงการ - เพื่อแลกเปลี่ยนกระบวนการวิจัย คำถาม กรอบการวิจัยและความคาดหวังจากชุมชนที่มีต่อโครงการวิจัย	- จัดเวทีในชุมชน	ก.พ. 47	1 วัน/70 คน	13,900
2. การออกแบบกระบวนการวิจัย	- เพื่อออกแบบวิธีการ เครื่องมือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ผลที่มีความสอดคล้องกับคำถามและเป้าหมายของโครงการวิจัย	- พุดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างทีมวิจัยและทีมที่ปรึกษา	มี.ค. 47	1 วัน / 15 คน	4,050
3. เก็บข้อมูล ประวัติศาสตร์	- เพื่อศึกษาพัฒนาการการทำนา และรูปแบบการทำนาของชุมชน	- สัมภาษณ์แบบเจาะลึกและกระบวนการกลุ่มย่อย	เม.ย. 47		5,500

4. การลงเก็บข้อมูลในพื้นที่			พ.ค. 47 -	10 วัน /	
4.1 การสำรวจข้อมูลพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ในแปลงนา	- เพื่อให้ได้ข้อมูลในด้าน พันธุ์พืช-พันธุ์สัตว์ที่เป็นอาหารและยาสมุนไพรในแปลงนา	- เก็บข้อมูลกลุ่มเป้าหมายโดยใช้การเดินสำรวจและใช้แบบสำรวจข้อมูลที่ออกแบบขึ้น	ก.ย. 47	6 คน	7,000
4.2 การเก็บข้อมูลภูมิปัญญาในการทำนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน	- เพื่อให้ทราบการเปลี่ยนแปลงสาเหตุ ปัญหาการทำเกษตรในชุมชน	- การพูดคุยกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในชุมชน			7,500
4.3 เก็บข้อมูลพันธุ์ข้าวท้องถิ่น	- เพื่อให้ทราบสถานภาพของพันธุ์ข้าวท้องถิ่นที่เคยมีในชุมชน	- การพูดคุยกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในชุมชน			4,500
4.4 การเก็บข้อมูลด้านเศรษฐกิจ(รายได้ รายจ่าย...) การใช้ปัจจัยการผลิต (พันธุ์ ปุ๋ย สารเคมี เครื่องมือเครื่องจักร วิธีการ เทคนิค...)การทำนาของกลุ่มเป้าหมาย	- เพื่อเปรียบเทียบและวิเคราะห์ความแตกต่างในการทำนาแบบเก่าและแบบใหม่	- เก็บข้อมูลกลุ่มเป้าหมายโดยใช้แบบสำรวจข้อมูลที่ออกแบบขึ้น			5,000
5. เวทีวิเคราะห์ข้อมูล	- เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบจากการทำนาแบบใหม่ที่มีต่อความมั่นคงทางอาหารและเงื่อนไขปัจจัยในการทำนาทั้งสองแบบ	- จัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลในชุมชน	ต.ค.47	1 วัน / 60 คน	8,200
6. เวทีนำเสนอผลการวิจัย	- เพื่อร่วมรับฟังผลการวิจัยและร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล - เพื่อเป็นการส่งเสริมและเผยแพร่ภูมิปัญญาในการทำนา - เพื่อเป็นการเผยแพร่ผลการทำวิจัยร่วมกับท้องถิ่น	- จัดเวทีโดยเชิญผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้าร่วม	พ.ย.47	1วัน/70 คน	13,900

7. เวทีสรุปวิเคราะห์ข้อมูล	เพื่อหาแนวทางในการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและหาแนวทางในการปฏิบัติงานในระยะที่ 2	โดยมีตัวแทนของเกษตรกร นักวิจัย พี่เลี้ยง ที่ปรึกษาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าร่วมวางแผน	พ.ย. 47		5,500
8. จัดทำเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์และจัดทำสื่อเพื่อการนำเสนอ	- เพื่อจัดทำรายงานความก้าวหน้า - เพื่อจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ - เพื่อจัดทำสื่อ VCD - เพื่อจัดทำสื่อบทเรียนการทำวิจัย	- นักวิจัยจัดทำร่วมกับพี่เลี้ยงที่ปรึกษาและกองประสานงานกลาง	ธ.ค. 47- ม.ค. 48		10,500
รวมงบประมาณ					80,050

รายละเอียดงบประมาณ

กิจกรรม	รายละเอียดค่าใช้จ่าย	งบประมาณ
1. จัดเวทีทำความเข้าใจโครงการวิจัย ภายในชุมชน	- ค่าอาหาร 70 คน x 50 บาท x 1 มื้อ - ค่าอาหารว่าง 70 คน x 20 บาท x 1 มื้อ - ค่าเครื่องเสียง สถานที่ - ค่าเอกสาร - ค่าวัสดุอุปกรณ์การจัดประชุม - ค่าวิทยากร - ค่าเดินทางวิทยากร - ค่าประสานงาน - ค่าเดินทางพี่เลี้ยง - ค่าตอบแทนพี่เลี้ยง - ค่าฟิล์มและล้างอัด - ค่าเช่ากล้อง VDO และ ค่าม้วน VDO ตลอด กิจกรรม - รวม	3,500 1,400 1,000 1,000 500 1,000 1,000 500 600 400 500 2,500 13,900
2. การออกแบบเครื่องมือ/วิธีการในการ เก็บข้อมูล	- ค่าประสานงาน - ค่าอาหาร 15 คน x 50 บาท x 1 มื้อ - ค่าอาหารว่าง 15 คน x 20 บาท x 1 มื้อ - ค่าเอกสาร - ค่าวัสดุอุปกรณ์ - ค่าเดินทางพี่เลี้ยง - ค่าตอบแทนพี่เลี้ยง - ค่าฟิล์มและล้างอัด - รวม	500 750 300 500 500 600 400 500 4,050
3. เก็บข้อมูล ประวัติศาสตร์	- ค่าเดินทางทีมในการเก็บข้อมูล - ค่าอาหารในการเก็บข้อมูลกลุ่มย่อย - ค่าม้วนเทปบันทึกเสียง - รวม	2,000 3,000 500 9,000
4. การเก็บข้อมูลในพื้นที่ 4.1 การสำรวจข้อมูลพันธุ์พืชที่เป็น อาหารและยาสมุนไพรและพันธุ์สัตว์ใน แปลงนา	- ค่าเอกสาร - ค่าถ่ายรูป + ล้างอัด ตลอดกิจกรรม - ค่าอาหารในการเก็บข้อมูลกลุ่มย่อย - ค่าม้วนเทปบันทึกเสียง	1,000 2,000 3,000 1,000

	รวม	7,000
4.2 การเก็บข้อมูลภูมิปัญญาการทำนา ในอดีต - ปัจจุบัน โดยการใช้วิธีการ เก็บข้อมูลกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์ รายบุคคล	- ค่าเอกสาร 1,000 - ค่าถ่ายรูป + ล้างอัด ตลอดกิจกรรม 1,000 - ค่าอาหารในการเก็บข้อมูลกลุ่มย่อย 3,000 - ค่าม้วนเทปบันทึกเสียง 500 - ค่าเดินทางทีมวิจัย 2,000 รวม 7,500	
4.3 การเก็บข้อมูลพันธุ์ข้าวท้องถิ่น	- ค่าเอกสาร 1,000 - ค่าถ่ายรูป + ล้างอัด ตลอดกิจกรรม 1,000 - ค่าม้วนเทปบันทึกเสียง 500 - ค่าเดินทางทีมวิจัย 2,000 รวม 4,500	
4.4 การเก็บข้อมูลรายได้ - รายจ่าย จากการทำนาของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อ เปรียบเทียบและวิเคราะห์ความ แตกต่างของการทำนาแบบเก่าและ แบบใหม่	- ค่าเอกสาร 1,000 - ค่าถ่ายรูป + ล้างอัด ตลอดกิจกรรม 500 - ค่าอาหารในการเก็บข้อมูลกลุ่มย่อย 2,000 - ค่าม้วนเทปบันทึกเสียง 500 - ค่าเดินทางทีมวิจัย 1,000 รวม 5,000	
5. เวทีวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น	- ค่าประสานงาน 1,000 - ค่าอาหาร 60 คน x 50 บาท x 1 มื้อ 3,000 - ค่าอาหารว่าง 60 คน x 20 บาท x 1 มื้อ 1,200 - ค่าเอกสาร 1,000 - ค่าวัสดุอุปกรณ์ 500 - ค่าเดินทางพี่เลี้ยง 600 - ค่าตอบแทนพี่เลี้ยง 400 - ค่าฟิล์มและล้างอัด 500 รวม 8,200	

6. เวทีนำเสนอผลการวิจัย ในกิจกรรม งานวันชานา ตำบลพนางตุง	- ค่าอาหาร 70 คน x 50 บาท x 1 มื้อ - ค่าอาหารว่าง 70 คน x 20 บาท x 1 มื้อ - ค่าเครื่องเสียง สถานที่ - ค่าเอกสาร - ค่าวัสดุอุปกรณ์การจัดประชุม - ค่าวิทยากร - ค่าเดินทางวิทยากร - ค่าประสานงาน - ค่าเดินทางพี่เลี้ยง - ค่าตอบแทนพี่เลี้ยง - ค่าฟิล์มและล้างอัด - ค่าเช่ากล้อง VDO และ ค่าม้วน VDO ตลอด กิจกรรม รวม	3,500 1,400 1,000 1,000 500 1,000 1,000 500 600 400 500 2,500 13,900
7. เวทีสรุปวิเคราะห์ข้อมูล	- ค่าประสานงาน - ค่าอาหาร 30 คน x 50 บาท x 1 มื้อ - ค่าอาหารว่าง 30 คน x 20 บาท x 1 มื้อ - ค่าวัสดุอุปกรณ์ - ค่าเดินทางพี่เลี้ยง - ค่าตอบแทนพี่เลี้ยง รวม	500 1,500 600 500 2,000 400 5,500
8. จัดทำเอกสารรายงาน ความก้าวหน้าและรายงานฉบับ สมบูรณ์และสื่อเพื่อการนำเสนอ	- รายงานความก้าวหน้า 3 เล่ม - รายงานฉบับสมบูรณ์ 5 เล่ม - VCD 1 ชุด รวม	2,500 5,000 3,000 10,500
รวมงบประมาณ		85,550

รายละเอียดค่าใช้จ่ายแยกตามหมวด

หมวดค่าตอบแทน

1. ค่าตอบแทนผู้ประสานงานโครงการ 3,000X12 เดือน	36,000	บาท
รวม	36,000	บาท

หมวดค่าใช้จ่าย

งบประมาณในการทำกิจกรรม	85,550	บาท
------------------------	--------	-----

รวมงบประมาณทั้งหมด

121,550 บาท

*หมายเหตุ งบประมาณในส่วนของค่าตอบแทนเป็นค่าตอบแทนหัวหน้าโครงการและผู้ช่วยหัวหน้าโครงการ

บทที่ 2 บริบทชุมชน

ความเป็นมาของบ้านท่าช้าง

ทรัพยากรที่มีในชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

บทที่ 2

บริบทชุมชน

สภาพทั่วไป

ที่ตั้ง ตำบลพนางตุงตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอควนขนุน มีลักษณะเป็นที่ราบสูง อยู่ตรงกลางของตำบล เรียกว่าควนพนางตุง มีพื้นที่นาและที่ราบลุ่มล้อมรอบ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ ทะเลน้อย และตำบลแหลมโดนด อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
ทิศใต้	ติดกับ ตำบลชัยบุรี และตำบลลำปำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง
ทิศตะวันออก	ติดกับ ทะเลสาบสงขลา
ทิศตะวันตก	ติดกับ ตำบลปันแต และตำบลมะกอกเหนือ

เนื้อที่

ตำบลพนางตุง มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 65 ตารางกิโลเมตร มีประชากรทั้งหมด 8,676 คน มีจำนวน 13 หมู่บ้าน

สภาพทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพของตำบลพนางตุง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่น การทำนา ทำสวนยางพารา สวนเสื่อกระจุย เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป

ความเป็นมาของบ้านท่าช้าง

บ้านท่าช้างเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ดั้งเดิม ตั้งอยู่ริมคลองปากประ หมู่ที่ 5 ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนบน (ทะเลน้อย) คลองปากประเป็นแม่น้ำที่มีต้นกำเนิดจากอุทยานแห่งชาติเขาปู่ – เขาย่า ไหลลงสู่ทะเลสาบ

ทิศเหนือ	ติดกับ หมู่ที่ 6 ตำบลพนางตุง
ทิศใต้	ติดกับ คลองปากประ และตำบลชัยบุรี อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง
ทิศตะวันออก	ติดกับ ป่าสงวนและทะเลสาบสงขลา
ทิศตะวันตก	ติดกับ คลองปากประและตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน

ประวัติชุมชนที่เล่าขานผ่านรุ่นต่อรุ่นกันต่อๆ มา ของชุมชนที่มีชื่อว่า “ บ้านท่าช้าง ” เพราะเมื่อครั้งอดีตประมาณ 50 กว่าปีที่ผ่านมา พื้นที่รอบๆ ทะเลน้อย สภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในทะเลและพื้นที่รอบๆ ทะเลสาบ ในพื้นที่ดังกล่าวเมื่อประมาณ 50 กว่าปีที่ผ่านมา ยังมีโขลงช้างอาศัย

อยู่ ชาวบ้านเรียกว่า “ ช้างแคะ ” หรือช้างพรุ ที่เรียกช้างแคะเพราะมีขนาดเล็กกว่าช้างป่าทั่ว ๆ ไป และเป็นโขลงช้างที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในป่าพรุริมทะเลสาบ

เวลาถึงฤดูกาลเพาะปลูกหรือฤดูกาลทำนา ชาวบ้านจะต้องมาทำหาง (ที่ปัก) เพื่อเฝ้าไล่โขลงช้างที่จะเข้ามาทำลายนาข้าวในช่วงกลางคืน และมักจะมากินน้ำ อาบน้ำ ที่ทำประจำเป็นประจำ วิธีการไล่โขลงช้างมีทั้งที่ใช้เสียงด้วยการตีหลอ (ทำจากไม้ไผ่ ด้วยการเจาะให้เป็นรู หรือทำจากไม้เนื้อแข็งนำมาเจาะให้เป็นโพรงเวลาตีจะมีเสียงดัง) ด้วยการเคาะ นอกจากตีหลอให้มีเสียงดังแล้วบางคนก็ใช้วิธีการจุดคบเพลิงในการไล่ช้าง และอีกวิธีการหนึ่งที่นิยมใช้กันในยุคสมัยนั้น ก็คือ นำเอาวิธีการทางไสยศาสตร์มาจับช้าง

ช้างแคะหรือช้างพรุ เพิ่มหมดไปจากพื้นที่รอบ ๆ ทะเลสาบ เมื่อประมาณ 50 กว่าปีที่ผ่านมา หลักฐานเนื่องจากคนเฒ่าคนแก่ที่มีอายุประมาณ 60 กว่าปี สามารถบอกเล่ารูปพรรณสัณฐานของช้างได้ และผู้เฒ่าหลาย ๆ คนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน มีประสบการณ์ในการไล่ช้างแคะ

ที่ตั้งของชุมชนในปัจจุบัน เมื่อครั้งในอดีตเป็นเส้นทางเดินผ่านของช้าง ระหว่างการเดินทางของช้างที่ใช้เส้นทางป่าพรุริมทะเลสาบฝั่งตะวันตก พื้นที่อำเภอควนเนียง วัดสงขลา (ทะเลสาบตอนล่าง) กับบ้านควนชะริด อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช (ทะเลสาบตอนบน)

บ้านท่าช้างสมัยก่อนมีคนเข้ามาอยู่เริ่มแรก 3 – 4 ครอบครัว ต่อมาในสมัยผู้ใหญ่สุขมี 9 ครอบครัว คือ ครอบครัวยายตวง ป่าหริด คงวงศ์ ลุงจ้อง ทองดำ ป่าสาว เหมือนสุข ป่าพั้ว เหมือนสุข ป่ากลิ้ง เขือกแสง ลุงมอง ปัดเมือง ป่ากลับ ทองชำ ตามัน ชูหนู มีผู้ใหญ่บ้านจนถึงปัจจุบัน 8 คน คือ

ผู้ใหญ่สุข -	นางจันทร์	เหมือนสุข
ผู้ใหญ่จันทร์ -	นางเอียด	ทองดำ
ผู้ใหญ่แดง -	นางตั้ง	คงวงศ์
ผู้ใหญ่คง -	นางเพ็ง	อาสาชำนาน
ผู้ใหญ่คง -	นางชู	ศิลปะาคม
ผู้ใหญ่เชียบ -	นางละไม้	อาสาชำนาน
ผู้ใหญ่จิตร -	นางอำนวย	ทองดำ
นายสมควร -	นางจ๊วง	ทองแก้ว

ความเปลี่ยนแปลงของบ้านท่าช้างในสมัยก่อนมีป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่ามากมาย ในปัจจุบันไม่มีเพราะมีประชากรเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้มีความต้องการใช้ทรัพยากรมากขึ้น จึงต้องทำลายป่า หาปลา จับสัตว์มาบริโภค ทำให้ทรัพยากรหมดไป

หมู่บ้านทำช้างตั้งอยู่บนควน บริเวณรอบ ๆ เป็นที่นาและที่ลุ่มอยู่ห่างจากทะเลน้อยประมาณ 3 กิโลเมตร ชุมชนมีอาชีพหลากหลาย ทั้งทำนา ทำสวน หาปลา ทำนาจูด สานเสื่อกระจูด ฯลฯ ปัจจุบันบ้านทำช้างเป็นหมู่บ้านขนาดกลาง มีจำนวนครัวเรือน 224 ครอบครั้ว กระจายเป็น 4 หย่อมบ้าน หรือ 4 กลุ่มบ้าน แยกเป็น

ผู้ทำสวน	24	ครัวเรือน	90	ไร่
ทำสวนยาง	47	ครัวเรือน	456	ไร่
ทำนา	131	ครัวเรือน	1,863	ไร่
ผู้สูงอายุ	110	คน		

ปัจจุบันในชุมชนมีการรวมกลุ่มของสมาชิกในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ประกอบด้วย

1. กลุ่มผลิตข้าวชุมชน
2. กลุ่มออมทรัพย์
3. กลุ่มแม่บ้าน
4. กลุ่มพัฒนาชุมชน
5. กลุ่มเยาวชน
6. กลุ่มผู้สูงอายุ
7. กลุ่มปลูกผัก
8. กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน
9. กลุ่ม อสม.

กลุ่มอาชีพมีความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมโดยทุกกลุ่มภายในชุมชนช่วยกันพัฒนาสังคม ประเพณี และวัฒนธรรม เช่น การจัดงานการกุศลตามประเพณีต่าง ๆ ประเพณีตักบาตร วันขึ้นปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ รดน้ำผู้สูงอายุ ประเพณีวันสารท และงานชักพระ ลอยกระทง จะรวบรวมเงินที่ได้จากการบริจาคพัฒนาภายในหมู่บ้าน เช่น สร้างศาลาและอื่น ๆ ตามความคิดเห็นของคนในหมู่บ้าน และมีการประชุมประจำเดือนทุกเดือน

ทรัพยากรที่มีในชุมชน

- แหล่งน้ำ คือ คลองปากประ ซึ่งเป็นคลองที่ขุดขึ้นตามสายน้ำ และมีการชลประทาน
- บำพรุ
- ที่ถาวรพันธุ์ปลา
- ที่ดินทำกิน ที่นาและที่สวน
- โรงเรียน 1 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง
- สำนักสงฆ์ 1 แห่ง

- ถนนที่สะดวก
- มีไฟฟ้าใช้ทั่วครัวเรือน
- มีน้ำประปาที่สะอาด
- มีศาลาอเนกประสงค์
- มีศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด
- มีศูนย์ อสมท.
- มีศูนย์สาธิตการตลาด / ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
- มหาวิทยาลัยทักษิณ

แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

1. คลองปากประ อยู่ทางทิศใต้และยาวล้อมรอบไปทางทิศตะวันตก จากทะเลสาบสงขลาผ่าน หมู่ที่ 4, 5, 6, 7, 8, 9 และ 11
2. บำพร มีเนื้อที่ประมาณ 500 ไร่
3. คลองที่ขุดขึ้นตามสายน้ำ
4. ระบบชลประทาน 3 แห่ง

ปัญหาอุปสรรคจากการใช้ทรัพยากร

- น้ำจากคลองในบางฤดูกาลไม่สามารถดื่มได้ เนื่องจากน้ำเสีย
- ที่ดินทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนบางส่วน
- บำพรลดลง
- มีการใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช
- ยังขาดความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

สิ่งที่ดีที่มีในชุมชน

- มีความเป็นอยู่แบบญาติพี่น้อง
 - กลุ่มองค์กรมีการเชื่อมโยงทั้งภายในและภายนอก รวมทั้งเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ
 - ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ
 - มีการสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ
 - กลุ่มองค์กรได้รับรางวัลดีเด่นและมีความเข้มแข็ง
- ส่งเสริมการออกกำลังกายและการกีฬา
- แกนนำชุมชนมีความรู้ / ความสามารถ

- มีทรัพยากรที่สมบูรณ์
- ชุมชนมีการพัฒนาเรื่องต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง
- มีการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม
- มีกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน

สภาพพื้นที่ทั่วไปตำบลพนาตุง

1. ที่ตั้ง ตำบลพนาตุง อยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอควนขนุน
 อบต. อยู่ห่างจากอำเภอควนขนุน ประมาณ 16 กิโลเมตร
 อาณาเขต
 - ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลทะเลน้อย
 - ทิศใต้ ติดกับตำบลชัยบุรี และตำบลลำปำ
 - ทิศตะวันออก ติดกับทะเลสาบสงขลา
 - ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลปันแต และตำบลมะกอกเหนือ
2. เนื้อที่ ประมาณ 65 ตารางกิโลเมตร
 ภูมิศาสตร์ มี 2 ลักษณะคือ ที่ราบสูงซึ่งอยู่ตรงกลางของตำบลและล้อมรอบ
 ด้วยที่ราบลุ่ม
 จำนวนหมู่บ้าน 13 หมู่บ้าน
 ประชากร ประชากรรวม 8,676 คน ชาย 4,223 หญิง 4,453 คน
 อาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางพารา และเลี้ยงสัตว์ สาน
 เลือกระจุย
 สถานที่สำคัญ วัด 5 แห่ง สถานีอนามัย 1 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 5 แห่ง
 โรงเรียนมัธยม 1 แห่ง
 แหล่งท่องเที่ยว เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย สวนพฤกษศาสตร์
ด้านทรัพยากรธรรมชาติ
 มีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ประมาณ 5,000 ไร่
 แหล่งน้ำธรรมชาติ 5 แห่ง
 มีพื้นที่ทำนา ทำสวน

ด้านคมนาคม

มีถนนสายหลัก จาก ทะเลน้อย - ควนขนุน

ทะเลน้อย - ลำปำ

ทะเลน้อย - ระโนด

มีถนนสายรองภายในตำบล 10 สาย

รวมถนน 14 สาย

ปัญหา

- คนในชุมชน ยังติดความคิดบริโภคนิยมตามกระแสสังคม
- ขาดแนวความคิดการแก้ปัญหาด้วยตนเอง
- การใช้ภูมิปัญญาของชุมชน และสิทธิมนุษยชน

สิ่งที่ดีในชุมชน

1. ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ในด้านการจัดการบริหารชุมชน
2. สร้างมิตรภาพระหว่างชุมชนจากเครือข่ายต่าง ๆ
3. ได้รับงบประมาณหนุนเสริมในการประกอบอาชีพการเกษตรของชุมชน
4. ทำให้เกิดความรักความสามัคคีและการเอื้ออาทรในกระบวนการรวมตัวของชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

เนื่องจากปัจจุบันมีประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีความต้องการของทรัพยากรเพิ่มขึ้นมากทำให้มีความต้องการใช้ทรัพยากรมาก จึงต้องทำลายป่า หาดป่า จับสัตว์ป่ามาบริโภค ทำให้ป่าหมดไป

ลักษณะภูมิศาสตร์บ้านท่าช้างปัจจุบัน เป็นที่ราบสูง อยู่ตรงกลางบริเวณรอบ ๆ เป็นที่ราบและลุ่ม บ้านท่าช้างตั้งอยู่ หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มีผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือ นายสมควร ทองแก้ว มีประชากรทั้งหมด 941 คน ผู้ชาย 487 คน ผู้หญิง 452 คน

ผู้ที่ทำสวนผสม	24 ครัว	90	ไร่
ทำสวน	47 ครัว	450	ไร่
ทำนา	131 ครัว	1,863	ไร่
ผู้สูงอายุ	110 คน		

❖ สภาพของหมู่บ้าน

- เป็นที่ราบสูงอยู่ตรงกลาง บริเวณรอบ ๆ เป็นที่ราบและที่ลุ่ม
 - มี 4 หย่อมบ้าน
 1. บ้านชายคลองตก มี 26 ครัวเรือน
 2. บ้านโคกยาง มี 11 ครัวเรือน
 3. บ้านชายคลองออก มี 24 ครัวเรือน
 4. บ้านกลาง มี 163 ครัวเรือน
- รวมทั้งหมด 244 ครัวเรือน

❖ อาชีพของชาวบ้าน

ชาวบ้านมีอาชีพที่หลากหลาย

1. ทำนา	2. ทำสวนยาง	3. ปลูग्ผัก	4. หาปลา
5. รับจ้าง	6. นาจุด	7. สานเสื่อกระจูด	8. ค้าขาย

❖ กลุ่มอาชีพมีความสัมพันธ์กับสังคม – วัฒนธรรม

- นำผลกำไรของแต่ละกลุ่ม คิดเปอร์เซ็นต์ มาช่วยเหลือสังคมและวัฒนธรรม เช่น โรงเรียน วัด เทศกาลต่าง ๆ

❖ การพัฒนาชุมชนกับกาลผลิต

- จากอดีตถึงปัจจุบันมีการช่วยเหลือกันและพัฒนาได้ 3 ระดับ
- ไถนาด้วยวัว – ควาย เก็บผลผลิตโดยการเก็บกับแกะ
- รถไถเดินตาม เก็บผลผลิตด้วยเคียว นวดด้วยเครื่องนวด
- ใช้จักรใหญ่ไถนา เก็บผลผลิตด้วยรถตัดข้าว

❖ ทรัพยากรที่มี

- คลองปากประ
- ป่าพรุ – ปลา
- ที่ดินทำกิน
- การชลประทาน

ปัญหาอุปสรรคการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

- คลองน้ำเค็มบางฤดูกาล
- ที่ดินทำกินอยู่ในเขตสงวน ฯ เป็นบางส่วน
- ป่าพรุลด

การจัดการทรัพยากร

การปรับปรุงดิน ใช้น้ำหมัก ปุ๋ยคอก น้ำหมักชีวภาพ

- การรักษาป่าพรุ ชุมชนช่วยกันรักษา ใช้ไม่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด
- การอนุรักษ์น้ำ ไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในแหล่งน้ำ แบ่งเขตสงวนพันธุ์ปลา

เศรษฐกิจ

- ราคาข้าวตกต่ำ
- กำหนดราคาสินค้าเองไม่ได้
- ค่าครองชีพสูง
- รายได้ต่ำ

บทที่ 3

กระบวนการทำงานวิจัย

กิจกรรมที่ 1	เวทีทำความเข้าใจชุมชน
กิจกรรมที่ 2	เวทีออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล
กิจกรรมที่ 3	การศึกษาดูงานนารังนาร้าง
กิจกรรมที่ 4	รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
กิจกรรมที่ 5	เก็บข้อมูลพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในนาข้าว
กิจกรรมที่ 6	รวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ และออกแบบ
เก็บข้อมูลด้านเศรษฐกิจและพันธุ์ข้าว
กิจกรรมที่ 7	เก็บข้อมูลรายรับ – รายจ่าย ในการทำนา
และพันธุ์ข้าว
กิจกรรมที่ 8	เวทีตรวจสอบข้อมูล
กิจกรรมที่ 9	เวทีตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม
กิจกรรมที่ 10	ร่วมกิจกรรมทำขวัญข้าวบ้านตำนาน
กิจกรรมที่ 11	เวทีวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
กิจกรรมที่ 12	วิเคราะห์ข้อมูลย่อย
กิจกรรมที่ 13	วิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติม
กิจกรรมที่ 14	เวทีนำเสนอผลการวิจัย

บทที่ 3

กระบวนการทำงานวิจัย

กระบวนการที่ใช้ในงานวิจัย โดยรวม

1. การเตรียมความพร้อมของนักวิจัย / ชุมชน จัดกี่ครั้ง วันที่เท่าไร ที่ไหน
 2. เวทีทำความเข้าใจโครงการในชุมชน
 3. ออกแบบเครื่องมือ / วิธีการเก็บข้อมูล
 4. เก็บข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์
 5. เก็บข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย
 - 5.1. สัมภาษณ์ผู้พิช / พันธุ์สัตว์
 - 5.2. เก็บข้อมูลภูมิปัญญาการทำนา
 - 5.3. เก็บข้อมูลพันธุ์ข้าวท้องถิ่น
 - 5.4. เก็บข้อมูลรายได้ – รายจ่าย ในการทำนา
 6. เวทีวิเคราะห์ข้อมูล
 7. นำเสนอผลการวิจัย / ทำรายงานฉบับสมบูรณ์
- กิจกรรมที่ดำเนินงานวิจัย มีรายละเอียด ดังนี้

กิจกรรมที่ 1

เวทีทำความเข้าใจโครงการในชุมชน

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ชุมชนจะได้รับทราบการทำโครงการวิจัย
2. เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการดำเนินงานวิจัย
3. เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการทำการวิจัย

สถานที่

ศาลาเอนกประสงค์ หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

วัน เดือน ปี

วันที่ 17 มีนาคม 2547

ผู้เข้าร่วมประชุม

- นักวิจัย 7 คน
- ทีมพี่เลี้ยง 3 คน
- องค์การบริหารส่วนตำบล
- ผู้อำนวยการศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล
- ชาวบ้านที่สนใจ
- รวม 50 คน

ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

ขั้นเตรียมการ

1. ประชุมเตรียม
2. ออกหนังสือเชิญ ให้กับชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมในกิจกรรม
3. เตรียมสถานที่ และวัสดุอุปกรณ์ในการประชุม

ขั้นตอนดำเนินงาน

1. ทีมวิจัยแนะนำตัว โดยมีนายชีพ แก้วบุญส่ง เป็นผู้ดำเนินรายงาน
2. นักวิจัยร่วมกันทำความเข้าใจโครงการกับชาวบ้านที่เข้าร่วม
3. เปิดโอกาสให้ชาวบ้านพูดคุยนอแนะ / แลกเปลี่ยน

เครื่องมือและวิธีการทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. เอกสารหลักการ สรุปลงกระดาษคริปราย
2. ระดมความคิดเห็นของผู้เข้าร่วม โดยการนั่งคุย เพื่อให้ผู้เข้าร่วมทุกคนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

เนื้อหากิจกรรม

คำถามวิจัยหลัก คือ แนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการทางการเกษตรและรูปแบบการทำนาของชุมชน
2. เพื่อศึกษาผลกระทบของการทำนาแบบใหม่ ต่อความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน
3. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำนา
4. เพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

วางแผน / ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย

1. การเตรียมความพร้อมของนักวิจัย / ชุมชน จัดที่ครั้ง วันที่เท่าไร ที่ไหน
2. เวทีทำความเข้าใจโครงการในชุมชน
3. ออกแบบเครื่องมือ / วิธีการเก็บข้อมูล
4. เก็บข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์
5. เก็บข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย
 - 5.1. สืบหาข้อมูลพันธุ์พืช / พันธุ์สัตว์
 - 5.2. เก็บข้อมูลภูมิปัญญาการทำนา
 - 5.3. เก็บข้อมูลพันธุ์ข้าวท้องถิ่น
 - 5.4. เก็บข้อมูลรายได้ – รายจ่าย ในการทำนา

6. เวทีวิเคราะห์ข้อมูล

7. นำเสนอผลการวิจัย / ทำรายงานฉบับสมบูรณ์

พื้นที่เป้าหมาย

บ้านท่าช้าง หมู่ที่ 5 และบ้านทะเลน้อย หมู่ที่ 13

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ได้รับทราบพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตร และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชน
ได้รับทราบผลของการทำนาแบบใหม่ที่มีต่อความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน และระดับ
ชุมชน ได้รู้พื้นและปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำนา

ปัญหา / อุปสรรค ในการดำเนินกิจกรรม

เนื่องจากทีมวิจัยส่วนใหญ่ยังไม่เคยผ่านกระบวนการทำงานวิจัย ทำให้บางคนยังเกิดความ
ไม่เข้าใจ และสับสนระหว่างการทำงานพัฒนาโดยทั่ว ๆ ไปกับงานวิจัย

ข้อเสนอแนะ

1. การทำงานวิจัยเป็นเรื่องที่ดี แม้อาจเหมือนยากไปบ้าง แต่ทีมวิจัยต้องมีการทำงานอย่าง
จริงจัง และให้เกิดประโยชน์กับชุมชนโดยแท้จริง

กิจกรรมที่ 2

เวทีออกแบบเครื่องมือ / วิธีการเก็บข้อมูล

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงาน
2. เพื่อได้มีความเข้าใจในการทำงาน
3. เพื่อความสะดวกในการทำงาน

ผู้เข้าร่วมประชุม

ทีมวิจัย	7	คน
ทีมพี่เลี้ยง	3	คน

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมงาน

1. พุดคุยทำความเข้าใจถึงเป้าหมาย และผลที่ได้รับในการออกแบบเครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูล
2. ตกลงและนัดวันเก็บข้อมูล

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. จัดเวทีออกแบบเครื่องมือและวิธีเก็บข้อมูล โดยทีมพี่เลี้ยง และทีมวิจัยร่วมกัน
2. ระดมความคิดในการออกแบบคำถาม และวิธีลงเก็บข้อมูลในพื้นที่
3. สรุปเนื้อหา และนัดวันลงเก็บข้อมูล

เครื่องมือและวิธีการทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

- แบบฟอร์มสัมภาษณ์การทำเกษตร และการทำนาในอดีต

วิธีการที่ใช้

- พุดคุยกันระหว่างทีมพี่เลี้ยง และทีมวิจัยในเรื่องของการทำเกษตรในอดีต และการทำนาในอดีต โดยมีการจับประเด็นที่สำคัญ ขึ้นแผ่นคริปชาร์จ เพื่อให้เห็นความคิดของแต่ละคน และเพื่อให้การพุดคุยมีเนื้อหาที่ตรงประเด็น

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

ทีมนักวิจัยและพี่เลี้ยงได้ช่วยกันระดมความคิดในเวที และเนื้อหาที่จะใช้ในการจัดเก็บข้อมูลในพื้นที่ได้ ดังนี้

1. เก็บข้อมูลประวัติศาสตร์การเกษตรของชุมชน
2. เก็บข้อมูลในพื้นที่
 - ข้อมูลพันธุ์พืช / พันธุ์สัตว์
 - ข้อมูลภูมิปัญญาในการทำนา
 - ข้อมูลพันธุ์ข้าวท้องถิ่น
 - ข้อมูลรายได้และรายจ่าย

วิธีการเก็บข้อมูล

1. ใช้วิธีการชวนคุยในกลุ่มย่อย
2. ใช้วิธีการชวนคุยรายบุคคล

โดยในประเด็นการทำนาในสมัยก่อน มีประเด็นในการเก็บข้อมูล ดังนี้

1. การทำนาในอดีตทำกันอย่างไร
2. เมื่อก่อนมีอาชีพอะไรบ้างนอกจากการทำนา
3. เครื่องมือในการทำนาในอดีตมีอะไรบ้าง
4. ก่อนลงมือไถนา เตรียมอะไรบ้าง มีวิธีการอย่างไร
 - การคัดเลือกพันธุ์ข้าว คัดเลือกอย่างไร
 - วิธีการหว่านข้าวทำอย่างไร
 - การบำรุงรักษาหลังจากหว่านข้าวเสร็จ เช่น การใส่ปุ๋ย การกำจัดวัชพืช การปราบศัตรูพืช ทำกันอย่างไร
5. การเก็บเกี่ยวข้าวในอดีต
 - มีเครื่องมืออะไรบ้างในการเก็บเกี่ยวข้าว
 - มีวิธีการเก็บอย่างไร
 - การขนย้ายทำอย่างไร
 - การเก็บรักษาข้าวทำอย่างไร
6. การนวดหรือการทำข้าวจากรวงให้เป็นเมล็ดทำอย่างไร
7. จากเมล็ดข้าวเปลือกทำให้เป็นข้าวสารทำอย่างไร

ประเด็นการเก็บข้อมูลการทำเกษตรในชุมชนสมัยอดีต

1. การปลูกพืชผัก ทำกันอย่างไร
 - การบำรุงรักษา
 - การเก็บเกี่ยว
2. รูปแบบการทำเกษตรเป็นอย่างไร
 - การทำนา
 - การปลูกผัก
 - การปลูกยางพารา
 - สวนสมรม
 - ปลูกกระเจ็ด
 - การทำสวน
 - การประมง
 - อื่น ๆ

แผนงานต่อเนื่อง

กิจกรรมต่อเนื่อง คือ การลงเก็บข้อมูลในพื้นที่

ปัญหา / อุปสรรค

- ในช่วงแรกยังไม่มีปัญหา / อุปสรรค ในการออกแบบฟอร์มเพื่อเก็บข้อมูล เนื่องจากทีมวิจัยส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ รู้สภาพจริง ว่าควรออกแบบฟอร์มอย่างไรให้เหมาะสมกับพื้นที่

กิจกรรมที่ 3

การศึกษาดูงานวิจัยนาร้าง

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อจะได้รับความรู้เกี่ยวกับการจัดการนาร้างที่ทำให้เกิดประโยชน์ขึ้น
2. เพื่อเป็นแนวทางในการทำงานวิจัย

สถานที่

วัดหารเทา ตำบลหารเทา อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง

วัน เดือน ปี ที่จัดกิจกรรม

วันที่ 24 มีนาคม 2547

ผู้เข้าร่วม

ทีมวิจัย 7 คน

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

1. กองประสานงานกลาง ฯ ประสานงานให้ เพื่อให้ได้เกิดการแลกเปลี่ยนกับนักวิจัย ตำบลหารเทา ในเรื่องการฟื้นฟูนาร้าง
2. ทีมวิจัยเตรียมทีม เนื้อหา. ที่จะไปแลกเปลี่ยนกับนักวิจัยที่ตำบลหารเทา

ขั้นดำเนินงาน

1. ทีมวิจัยได้ประชุมทีม เพื่อพูดคุย / เตรียมประเด็นที่จะแลกเปลี่ยน
2. ร่วมกิจกรรมการทำขวัญข้าว และนิทรรศการเรื่องพันธุ์ข้าวท้องถิ่น

เครื่องมือและวิธีการทำกิจกรรม

วิธีการที่ใช้

1. การทำขวัญข้าว และนิทรรศการพันธุ์ข้าวท้องถิ่น
2. ร่วมประชุม แสดงความคิดเห็น และบันทึกข้อมูล

เนื้อหากิจกรรม

จัดเวทีประชุม โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง นายประจักษ์ สุวรรณภักดี มากล่าวเปิดงาน หลังจากนั้นมีการทำความเข้าใจชุมชน เรื่องการทำนา พื้นฟูการทำนาร้างให้กลับมาใช้ประโยชน์ได้ และหลังจากนั้นก็ดูการทำขวัญข้าว เพื่อเป็นการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรม การทำขวัญข้าว มีการสาธิต การซ่อมสาร การร่ำมโนห์รา มีการแสดงนิทรรศการเรื่องพันธุ์ข้าวท้องถิ่น ซึ่งมีข้าวจำปา ข้าวเล็บนก ข้าวลูกดำ ข้าวนางหอม ข้าวไหลผุด ข้าวดอกไทร ข้าวจำปาทอง ข้าวไข่มดริน ฯลฯ

ปัญหา / อุปสรรค

1. ไม่รู้ว่าที่ไปมีใครเป็นเจ้าของ เพราะไม่รู้จักใครเลยในงาน เนื่องจากฝ่ายที่ประสานงานให้มา ศึกษาดูงานในครั้งนี้คือ กองประสานงานกลาง ฯ แต่นักวิจัยไม่มีใครรู้จักผู้จัดกิจกรรม และไม่ได้ประสานงานกับผู้จัดกิจกรรมอีกครั้ง ทำให้การศึกษาดูงานค่อนข้างไม่ราบรื่นเล็กน้อย

ข้อเสนอแนะ

1. ก่อนไปศึกษาดูงานทีมวิจัยควรประสานงานไปเองก่อน และมีการเตรียมการในเรื่องเนื้อหาด้วย
2. ประเพณีการทำขวัญข้าว น่าจะมีการทำทุกปี เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้กับคนรุ่นหลังต่อไป

กิจกรรมที่ 4

รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นในการทำนา

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อจะได้รับรู้ในเรื่องการทำนาในอดีต
2. เพื่อค้นหาภูมิปัญญาในการทำนาในอดีต

สถานที่

สวนนายชีพ แก้วบุญส่ง ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

วัน เดือน ปี ที่จัดกิจกรรม

6 เมษายน 2547

ผู้เข้าร่วม

- ทีมวิจัย 7 คน
- กองประสานงานกลางฯ 3 คน

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

1. ประชุมทีมเพื่อวางแผน
2. เก็บข้อมูลการทำนาในอดีตในพื้นที่ ในช่วงเดือนมีนาคม - เมษายน 2547 โดยกลุ่มย่อย และทำการบันทึกเทป

ขั้นดำเนินการ

1. ประชุมทีมวิจัย
2. ทำการบันทึกข้อมูลที่ยังต้องเพิ่มเติมเนื้อหา และทำการเรียบเรียงเนื้อหา เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เครื่องมือและวิธีการทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. ข้อมูลที่ทีมวิจัยไปสัมภาษณ์ชาวนา
2. เขียนแผ่นชาร์จเพื่อให้เห็น ความสำคัญของข้อมูล
3. ถอดเทปจากการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

นักวิจัย เขียนข้อมูลขึ้นบนกระดานครีปชาร์จ และตรวจดูความถูกต้อง ในเรื่องเครื่องมือในการทำนา การสอนวัว การไถนา วิธีการคัดเลือกพันธุ์ข้าว วิธีการหว่านข้าว การบำรุงรักษา การทำนาค้ำ การทำนาหว่านแห้ง การเก็บเกี่ยว และภูมิปัญญาต่าง ๆ ในการทำนาในอดีต

ข้อคิดที่ได้จากเวที

1. ได้เห็นการพึ่งตนเองในการทำนา
2. ได้เห็นภูมิปัญญาในการทำนาที่ควรสืบทอดให้กับคนรุ่นลูก รุ่นหลาน
3. ความสมบูรณ์ทางอาหาร

แผนงานต่อเนื่อง

- เก็บข้อมูลพันธุ์พืช / พันธุ์สัตว์ในนาข้าว

ปัญหา / อุปสรรค

- อุปกรณ์ที่ใช้ในการประชุมไม่พร้อมเพียง

กิจกรรมที่ 5

เก็บข้อมูลพันธุ์พืช / พันธุ์สัตว์ ในนาข้าว

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

- เพื่อได้รับความหลากหลายของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ที่อยู่ในนาข้าว

สถานที่

สวนนายชีพ แก้วบุญส่ง

วัน เดือน ปี ที่จัดกิจกรรม

16 เมษายน 2548

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัย 7 คน
- กองประสานงานกลาง ฯ 3 คน

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

1. ประชุมทีมเพื่อวางแผนในการเก็บข้อมูล
2. เตรียมอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูล

ขั้นดำเนินการ

- ลงเก็บข้อมูลพันธุ์พืช - พันธุ์สัตว์ในพื้นที่

เครื่องมือและวิธีการดำเนินกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. การจดบันทึกในการลงเก็บข้อมูล
2. กระดาษคริปชาร์จเพื่อใช้ในการจดบันทึกข้อมูล และบันทึกความคิดเห็น

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

ในการจัดกิจกรรมเก็บข้อมูล มีพันธุ์พืช – พันธุ์สัตว์ ที่มิวิจัยได้ลงเก็บข้อมูลตัวต่อตัว กับผู้ที่ทำนา เพราะในช่วงนี้หมดฤดูการทำนาไม่สามารถสำรวจในแปลงนาได้ จึงได้สัมภาษณ์กับชาวนา และนำข้อมูลมารวบรวมกัน

พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่มีอยู่ในอดีต

ลำดับที่	พันธุ์พืช	ลำดับที่	พันธุ์สัตว์
1	ผักกึ้น	1	กิ้ง
2	ลันปี้	2	หอย
3	บัวนา	3	ปู
4	ซีได้ / หวา / รวย	4	งู
5	เอื้อง	5	หนู
6	กง	6	นก
7	ผักบ้ง	7	ต๊กแตน
8	สาหร่าย	8	ผีเสื้อ
9	หญ้าปล้อง	9	แมลงดา
10	หญ้าซีวัว	10	หนอน
11	หญ้าคลุน	11	แมลงซูก
12	หญ้าน้ำผึ้ง	12	หิงห้อย
13	หญ้าหวายฝน	13	กบ / เขียด
14	โสนน้อย	14	แมลงปอ
15	กก – เปลือ		
16	บัวบก		
17	ต้นเม่า		
18	ต้นจิก		
19	ต้นกระทัน		
20	มะขาม		
21	ละตอเบา		
22	ต้นพ้อ		
23	ต้นตาลโตนด		
24	ต้นมะม่วง		
25	ต้นหวดกรก		

แบบฟอร์มในการเก็บพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ลำดับที่	พันธุ์พืชปัจจุบัน	ลำดับที่	พันธุ์สัตว์ปัจจุบัน
1		1	
2		2	
3		3	
4		4	
5		5	
6		6	
7		7	
8		8	
9		9	
10		10	

ปัญหา / อุปสรรค

- การเก็บข้อมูลในช่วงนี้ไม่สามารถลงสำรวจแปลงนาได้ เพราะหมดฤดูการทำนา

กิจกรรมที่ 6

รวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ และออกแบบการเก็บข้อมูลด้านเศรษฐกิจและพันธุ์ข้าว

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อได้รู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนในอดีต
2. เพื่อได้รู้รายรับ / รายจ่ายในการทำนา
3. เพื่อรวบรวมข้อมูลพันธุ์ข้าว

สถานที่

สวนนายชีพ แก้วบุญส่ง

วัน เดือน ปี

20 เมษายน 2547

ผู้เข้าร่วม

- ทีมวิจัยในพื้นที่
- กองประสานงานกลาง ฯ

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

1. เตรียมเนื้อหาแบบสอบถาม และวัสดุอุปกรณ์
2. แบ่งงานกันรับผิดชอบ ในการเก็บข้อมูล

ขั้นดำเนินการ

1. นำเสนอเนื้อหา บนแผ่นกระดาษครีปชาร์จ
2. ระดมความคิดเห็นในการออกแบบสอบถาม เพื่อเก็บข้อมูลด้านเศรษฐกิจ และพันธุ์ข้าว

เครื่องมือและวิธีการในการดำเนินงานกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน
2. กระดาษคริปชาร์จเพื่อให้เห็นความสำคัญของเนื้อหา นำข้อมูลเขียนขึ้นกระดาษคริปชาร์จ แล้วระดมความคิดเห็น แก้ไขเพิ่มเติมเนื้อหาเพื่อให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น
3. ตารางข้อมูลด้านเศรษฐกิจ ออกแบบตารางรายรับ - รายจ่ายของชุมชน
4. รวบรวมข้อมูลพันธุ์ข้าวที่มีอยู่ในชุมชน

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

ทีมวิจัยลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยการแบ่งกลุ่มย่อยกับชุมชน โดยที่ชุมชนเป็นผู้เล่าเรื่องให้ทีมวิจัยฟัง และทีมวิจัยทำหน้าที่ในการจดบันทึก ในเรื่องของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่ตั้งของชุมชน การประกอบอาชีพ ประวัติของพระแม่โพสพ การแรกไถนา การแรกหว่านข้าว การเก็บเกี่ยว การเก็บข้าวเข้ายุ้งฉาง การทำขวัญข้าว

แบบสอบถามการเก็บข้อมูลด้านเศรษฐกิจ ต้นทุนการทำนาแบบเก่า และแบบใหม่

กิจกรรม	แบบเก่า	แบบใหม่
1. ค่าจ้างไถ		
2. ค่าพันธุ์ข้าว		
3. ค่าปุ๋ย		
4. ค่ายาปราบศัตรูพืช		
5. ค่าจ้างเก็บ		
6. ค่าจ้างนวด		
7. ค่าขนส่ง		
8. ค่าน้ำ		
9. ค่าเครื่องสูบน้ำ		
10. ค่าภาษีที่ดิน		
11. ค่าเช่านา		
12. ค่าแรง ****		
13. อื่น ๆ		

แบบสอบถามข้อมูลพันธุ์ข้าวที่มีอยู่ในท้องถิ่น

ชื่อพันธุ์ข้าว	ลักษณะของเมล็ด	ลักษณะ ของลำต้น	รสชาติ	ความแข็ง / นุ่ม	อายุการเก็บ เกี่ยว	ราคา	ปัจจุบันยังมีอยู่ หรือไม่

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ _____ อายุ _____ ปี ที่อยู่ _____ เวลาที่สัมภาษณ์ _____

กิจกรรมที่ 7

เก็บข้อมูลรายรับ – รายจ่าย ในการทำนาและพันธุ์ข้าว

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

เพื่อได้รู้การพึงพาปัจจัยการผลิต

เพื่อได้รู้ต้นทุนในการทำนา และรายรับรายจ่ายจากการทำนา

เพื่อได้รู้ว่าในชุมชนมีพันธุ์ข้าวอะไรบ้าง

สถานที่

พื้นที่ หมู่ที่ 5 , หมู่ที่ 13 ตำบลพนางตุง อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง

วัน เดือน ปี

ช่วงวันที่ 10 – 15 พฤษภาคม 2547

ผู้เข้าร่วม

- ทีมวิจัย

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

1. พุดคุยเตรียมการจากเวที ในวันที่ 20 เมษายน 2547
2. เตรียมตารางรายรับรายจ่าย และตารางพันธุ์ข้าว

ขั้นดำเนินงาน

- นักวิจัยลงเก็บข้อมูลโดยแบ่งความรับผิดชอบกัน สอบถามตัวต่อตัวกับชาวนา ในชุมชน

เครื่องมือและวิธีทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. ตารางรายรับรายจ่ายในการทำนา
2. ตารางพันธุ์ข้าว

เนื้อหาในกิจกรรม

ทีมนักวิจัย แบ่งพื้นที่กันในการสอบถาม เป็นรายบุคคล กับชาวนาในชุมชนในเรื่องค่าใช้จ่ายในการไถ ค่าพันธุ์ข้าว ค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าจ้างเก็บ ค่าจ้างนวด การขนส่ง ค่าเครื่องสูบน้ำ ค่าภาษี ค่าเช่าที่นา ค่าแรง

กิจกรรม	แบบเก่า	แบบใหม่

แบบสอบถามข้อมูลพันธุ์ข้าวที่มีอยู่ในชุมชน

ชื่อพันธุ์ข้าว	ลักษณะของเมล็ด	ลักษณะของลำต้น	รสชาติ	ความแข็ง / นุ่ม	อายุการเก็บเกี่ยว	ราคา	ปัจจุบันยังมีอยู่หรือไม่

กิจกรรมที่ 8

เวทีตรวจสอบข้อมูล

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อดูความถูกต้องของข้อมูล
2. เพื่อเติมเต็มเนื้อหาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

วัน เดือน ปี

มิถุนายน 2547

ผู้เข้าร่วมประชุม

- ทีมวิจัย

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นการเตรียมการ

พูดคุยทำความเข้าใจกับทีมวิจัย
เตรียมข้อมูล และอุปกรณ์

ขั้นตอนการ

1. เขียนข้อมูลขึ้นกระดาษครีปชาร์จ
2. ทีมวิจัยช่วยกันตรวจสอบความถูกต้อง และระดมความคิดเห็น

เครื่องมือและวิธีการทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. ข้อมูลที่ได้จากการสอบถาม โดยช่วยกันระดมความคิดเห็น และยกตัวอย่างจากการทำนารวมทั้งภูมิปัญญาในอดีตมาเปรียบเทียบ

เนื้อหาในกิจกรรม

เปรียบเทียบการทำนาในอดีตและปัจจุบัน ในเวทีได้พูดคุย ในเรื่องการทำนาในอดีตว่า ใช้วัวไถนา ซึ่งก่อนที่จะทำการไถนา ต้องเตรียมเครื่องไถก่อน เช่น คันไถ หัวหมู หางยาม แอก มาประกอบเป็นคันไถ แล้วสอนวัวให้ไถนา โดยใช้วัว 2 ตัว สอนประมาณ 7-10 วัน หลังจากนั้นเมื่อดินดี ก็เริ่มไถนาในช่วงเดือน 6-8 ฝนเริ่มตกไถครั้งแรกเรียกว่า ไถตะ ไถครั้งที่ 2 เรียกว่าไถแปร แล้วหว่านข้าวไถครั้งที่ 3 เรียกว่าไถกลบ ข้าวปลูกหลังจากหว่านข้าวแล้วประมาณ 15 วัน ข้าวจะงอก การดูแลรักษาตอนหญ้า ใส่ปุ๋ยคอก เก็บเกี่ยวด้วยแกระ มัดเป็นเลียง เก็บเข้าลอบไว้กิน เหลือจากกินไว้ขาย นวดด้วยตีน (เท้า) การทำนาในปัจจุบัน ไถด้วยรถไถนาเดินตาม รถไถใหญ่ทำ 2 ครั้ง คือ นาปรังและนาปี

กิจกรรมที่ 9

เวทีตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อดูความถูกต้องของข้อมูล

วัน เดือน ปี

18 มิถุนายน 2547

ผู้เข้าร่วมประชุม

- นักวิจัย
- กองประสานงานกลาง ฯ

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

1. นำข้อมูลจากวันที่ 16 มิถุนายน มาตรวจสอบต่อ
2. จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์

ขั้นดำเนินการ

1. นำข้อมูลขึ้นกระดานครีปชาร์จ เพื่อให้เห็นข้อมูล
2. ช่วยกันตรวจสอบความถูกต้อง และระดมความคิดเห็น

เครื่องมือและวิธีการทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. ข้อมูลที่ได้จากการสอบถาม
2. กระดานครีปชาร์จ

เนื้อหาในกิจกรรม

พูดคุยการทำงานในปัจจุบันว่า การทำงานปัจจุบันใช้เครื่องมือที่ได้จากภายนอก เน้นการลงทุกอย่างเช่น รถไถ พันธุ์ข้าว ปุ๋ยและสารเคมี ทำเพื่อขาย ทำนาปีละ 2 ครั้ง มีการเผาซึ่ง การทำงานมีความรวดเร็ว เน้นการเพิ่มผลผลิต โดยการใช้ปุ๋ยเคมีจำนวนมากต่อไร่ การใช้ภูมิปัญญาจากในอดีตไม่ค่อยมี

กิจกรรมที่ 10

ทีมวิจัยเข้าร่วมกิจกรรมทำขวัญข้าวบ้านตำนาน

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ได้แนวทางการวิจัย และได้รับข้อมูลภูมิปัญญา
2. การสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมการทำขวัญข้าว

สถานที่

วัดตำนาน ตำบลตำนาน อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง

วัน เดือน ปี

12 กรกฎาคม 2547

ผู้เข้าร่วมประชุม

- ทีมวิจัย

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

- ทำความเข้าใจกับทีมวิจัย และนัดวันเวลาที่เข้าร่วมกิจกรรมและเตรียมอุปกรณ์ในการเก็บ

ข้อมูล

ขั้นตอนดำเนินการ

1. เดินทางจากพนาสูง เข้าร่วมกิจกรรมทำขวัญข้าว ที่วัดตำนาน อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง
2. เก็บข้อมูลการทำขวัญข้าว และจากการจัดนิทรรศการ เรื่องของพันธุ์ข้าว
3. ประชุมทีมสรุปข้อมูล

เครื่องมือและวิธีการทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. ข้อมูลการทำขวัญข้าวจากการจัดกิจกรรม
2. การถ่ายภาพ
3. การจดบันทึกข้อมูล
4. บันทึกเทป

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

การจัดงานทำขวัญข้าวบ้านดำนานจัดขึ้นเพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาประเพณีวัฒนธรรม การสืบถอดภูมิปัญญา และเพื่อให้เห็นคุณค่าของข้าว กิจกรรมมีการเชิญแม่โพสพ พิธีสงฆ์ การแข่งขันข้อมข้าวสาร การจัดนิทรรศการ เพลงบอก รำโนราห์ของนักเรียน การเล่นกลองยาว ฯลฯ

สรุปการประชุมทีม

การจัดนิทรรศการต้องทำไปตามประเพณีทุกปี และเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรม

จุดอ่อนของการจัดงาน

- มีกิจกรรมน้อย
- ผู้เข้าร่วมยังไม่หลากหลาย แต่มีผู้เข้าร่วมมาตามเป้าหมาย
- การประชาสัมพันธ์มีน้อย

แนวทางในการจัดงานครั้งต่อไป

1. เพิ่มกิจกรรมให้มีความหลากหลายขึ้น
2. ประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง
3. การทำขวัญข้าวต้องทำเป็นประเพณี
4. มีเวทีพูดคุยการทำนา และแลกเปลี่ยน

ข้อคิดที่ได้จากการทำกิจกรรม

1. การจัดทำขวัญข้าว สามารถนำมาปรับใช้ในพื้นที่ได้
2. นอกจากทำขวัญข้าวแล้ว สามารถสอดแทรกวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่น ๆ ได้อีก

ข้อเสนอแนะ

- ประเพณีทำขวัญข้าวต้องสอดแทรกองค์ความรู้และวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยการมีส่วนร่วมจากชุมชนทั้งใกล้ไกล

กิจกรรมที่ 11

เวทีวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้อง
2. เพื่อได้รู้ข้อมูลรายละเอียด เกี่ยวกับการทำนาและการใช้ภูมิปัญญา

สถานที่

สวนนายชีพ แก้วบุญส่ง

วัน เดือน ปี

16 กรกฎาคม 2547

ผู้เข้าร่วมประชุม

- ทีมวิจัย

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

1. ประชุมทีม เพื่อแบ่งงานความรับผิดชอบ
2. เตรียมเนื้อหา และวัสดุอุปกรณ์

ขั้นดำเนินการ

1. ชี้แจงวัตถุประสงค์ในการจัดเวที
2. นักวิจัย นำเสนอข้อมูล แลกเปลี่ยนและระดมความคิดเห็น

เครื่องมือและวิธีการในการทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. การนำเสนอข้อมูลการทำนา แล้วช่วยกันเติมเต็มข้อมูล
2. ระดมความคิดเห็นร่วมกัน

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

การอธิบายเครื่องมือในการไถนา วิธีการสอนวัว การไถ วิธีการหว่านข้าว นาดำ หว่าน แห้ง การดูแลบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยว ประวัติแม่โพสพ พันธุ์ข้าว วิธีชีวิตการทำนา การประกอบอาชีพ

ปัญหา / อุปสรรค

- ไม่ค่อยมีปัญหา เพราะมีผู้ชัดเจนในการทำนาทั้งในอดีต และปัจจุบัน

กิจกรรมที่ 12

วิเคราะห์ข้อมูลย่อย

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล
2. เพื่อให้เห็นว่าข้อมูลมีความสำคัญอย่างไร

วัน เดือน ปี

22 กรกฎาคม 2547

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัย

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

1. พุดคุยในการเตรียมข้อมูล
2. เตรียมอุปกรณ์

ขั้นตอนการ

นำข้อมูลมาจากการลงเก็บข้อมูล ขึ้นกระดาศคิปชาร์จ เพื่อความถูกต้อง

เครื่องมือและวิธีการทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. ข้อมูลที่ลงเก็บข้อมูลจากพื้นที่
2. กระดาศคิปชาร์จเพื่อบันทึกความคิดเห็น

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

นำข้อมูลที่ลงเก็บในพื้นที่การเก็บข้อมูล เศรษฐกิจ รายรับรายจ่าย

กิจกรรมที่ 13

วิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติม

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้อง
2. เพื่อให้เห็นความสำคัญของข้อมูล

วัน เดือน ปี

8 สิงหาคม 2547

ผู้เข้าร่วมประชุม

- ทีมวิจัย

ขั้นตอนในการทำกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ / ดำเนินการ

1. นำข้อมูลจากการวิเคราะห์ครั้งก่อนมาวิเคราะห์ต่อ
2. เตรียมวัสดุ / อุปกรณ์
3. ระดมความคิดเห็น

เครื่องมือและวิธีการทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. ข้อมูลการทำนา
2. บันทึกข้อมูล
3. ทีมงานช่วยกันระดมความคิดเห็น

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

- นำข้อมูลจากการสำรวจ ภูมิปัญญาในการทำนามาวิเคราะห์ความสำคัญ
- เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา
- การแรกไถนา
- การแรกหว่านข้าว
- การบำรุงรักษาต้นข้าว

- การแรกเก็บเกี่ยวข้าว
- การทำขวัญข้าว
- การเก็บข้าวเข้ายุ้งฉาง

ปัญหา / อุปสรรค

- ไม่มีพี่เลี้ยงติดตามในเวที ทำให้ข้อมูลที่เป็นบางอย่างไม่ได้ทำการเก็บเพิ่มเติม เนื่องจากทีมวิจัยไม่รู้ว่าจะต้องเก็บข้อมูลอะไรเพิ่มเติมอีกบ้าง

กิจกรรมที่ 14

เวทีนำเสนอผลการวิจัย

เป้าหมาย / วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ผลการวิจัย
2. เพื่อให้ชุมชนได้ทราบแนวทางในการใช้ภูมิปัญญาในการทำนา

สถานที่

สำนักสงฆ์ท่าประดู่

วัน เดือน ปี

วันที่ 8 สิงหาคม 2548

ผู้เข้าร่วม จำนวน 50 คน

- นักวิจัย
- ชาวบ้านที่สนใจ

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

ขั้นเตรียมการ

1. ประชุมเตรียมการ
2. เชิญชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม
3. เตรียมสถานที่ และวัสดุอุปกรณ์ในการประชุม

ขั้นดำเนินการ

1. ทีมวิจัยแนะนำตัวโดยมีนายอำมร สุขวิน เป็นผู้ดำเนินรายการ
2. นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิจัย

เครื่องมือและวิธีการทำกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้

1. เอกสารข้อมูลรายงานความก้าวหน้า
2. ชาวบ้านช่วยกันเติมเต็มข้อมูล
3. แลกเปลี่ยนความคิดเห็น

เนื้อหาในการจัดกิจกรรม

1. ความเป็นมาของโครงการวิจัยและกระบวนการทำงานวิจัย
2. ผลที่ได้รับจากการทำงานวิจัย
3. แนวทางในการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. แลกเปลี่ยนในเวที

- การใช้ภูมิปัญญาในอดีตไม่สามารถฟื้นฟูได้หมดทุกเรื่อง เช่น การไถนาโดยใช้วัวเป็นเครื่องมือไม่สามารถทำได้ เนื่องจากปัจจุบันถ้าหากว่ายังใช้วัวในการไถนาก็ไม่ทันกับความต้องการและเวลาในการทำนามีจำกัด การไถนาโดยใช้วัวก็ไม่ทันกับฤดูกาลเพราะใช้เวลานานในขั้นตอนนี้ทำให้ขั้นตอนต่อไปก็เสียเวลาไปด้วย นอกจากนั้นการเก็บเกี่ยวด้วยแกละก็ทำไม่ได้ทั้งหมดเนื่องจากการใช้ระยะเวลานานในการเก็บเกี่ยวเพราะเก็บได้ครั้งละ 1 รวง ซึ่งในความเป็นจริงในยุคปัจจุบันชาวนาแต่ละรายทำนากันรายละเอียดหลายไร่ ดังนั้นการเก็บเกี่ยวต้องใช้เครื่องมือและวิธีการที่เร็วที่สุดในการเก็บเกี่ยวให้เสร็จก่อนที่ฤดูฝนจะมาถึง

ปัญหาอุป/อุปสรรค

- การนำเสนองานวิจัยได้เพียงข้อมูลที่เป็นตัวหนังสือชุมชนยังไม่แน่ใจว่าแนวทางในการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นได้ผลเป็นอย่างไร

แนวทางในการแก้ปัญหา

1. มีแปลงทดลองในการใช้ภูมิปัญญาในการทำนาโดยที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมและแก้ปัญหา
2. ต้องต่อยอดงานวิจัยในเชิงปฏิบัติการ

แนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาได้ค้นพบองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำนาในอดีตว่าได้พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกน้อยที่สุด จนถึงระดับที่ไม่มีการพึ่งพาจากภายนอกเลย

ภูมิปัญญาที่ค้นพบ

ที่	ภูมิปัญญาที่ค้นพบ	แบบเก่า	แบบใหม่
1	การใช้เครื่องมือ	ใช้วัวในการไถ, เก็บกับแกละ	ใช้รถ, ตัดด้วยรถ
2	การใช้พันธุ์ข้าว	พันธุ์พื้นบ้าน	พันธุ์ข้าวผสมระยะสั้น
3	วิธีการทำ - บำรุงรักษา	ทำครั้งเดียว, ใช้น้ำคอก	ทำ 2 ครั้ง, ใช้สารเคมีปุ๋ยเคมี
4	การช่วยเหลือพึ่งพากัน	ช่วยเหลือกัน	ทำเองและจ้างแรงงาน
5	พิธีกรรมต่างๆ	มีหลายพิธีกรรม	ไม่ค่อยมี

มีการเอื้อเพื่อเป็นการทำนาที่มีการช่วยเหลือกันในชุมชน และเอื้อเพื่อต่อสิ่งแวดลอม แต่ปัจจุบันการทำนาพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอกเป็นส่วนใหญ่มองแค่เพียงเป็นการตอบสนองความต้องการของตลาดทำให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดลอม วิถีชีวิต และความมั่นคงทางอาหาร

จากองค์ความรู้ที่ได้และจากภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นจากการทำนาแบบเก่าและแบบใหม่ได้นำมาผสมผสานมาเป็นแนวทางในการทำนาต่อไป

1. ทำนาปีละ 2 ครั้ง
 2. การเตรียมดินใช้เครื่องมือตามความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และรูปแบบการทำนา
 3. ใช้พันธุ์ข้าวพื้นบ้านในนาปีหรือข้าวพันธุ์เจียงพัทลุงและมีการคัดพันธุ์ข้าวใช้เองโดยกำหนดพื้นที่ที่ต้องการใช้ทำพันธุ์
 4. การบำรุงรักษาใช้น้ำคอก ปุ๋ยหมักชีวภาพ สมุนไพรต่างๆ
 5. ช่วยเหลือกันในการผลิตปุ๋ยหมักใช้เอง
 6. ช่วยเหลือกันในการกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช (อาจคาดหวังได้น้อย ดูความเป็นไปได้)
 7. ช่วยกันอนุรักษ์ดิน, น้ำ, พืช, สัตว์ ที่เป็นประโยชน์
 8. การเก็บเกี่ยวใช้เครื่องมือตามความเหมาะสม ในสภาพปัจจุบันที่มีฝนตกไม่ตามฤดูกาลทำให้ผลผลิตในช่วงการเก็บเกี่ยวช้าและทำให้ผลผลิตเสียหายได้เนื่องจากฝนตก
 9. จะต้องมีการทำขวัญข้าวประจำปีหรือใช้พิธีกรรมอื่นๆ ตามความเหมาะสมและเป็นไปได้
- จากแนวทางในการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นทางออกให้กับ

ชุมชนได้โดยใช้ 4 รว คือ

1. ร่วมคิด
2. ร่วมทำ
3. ร่วมแก้ปัญหา
4. ร่วมรับผลประโยชน์

บทที่ 4 ผลที่ได้จากการดำเนินงานวิจัย

ข้อมูลการทำงานในอดีต

ข้อมูลการทำงานปัจจุบัน

ภูมิปัญญาที่ค้นพบ

ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม

บทที่ 4

ผลที่ได้จากการทำงานวิจัย

ข้อมูลการทำนา

ข้อมูลการทำนาในอดีต

การทำนาสมัยก่อนนั้นไม่เหมือนกับสมัยนี้เพราะแต่ก่อนนั้นได้ใช้วัวไถนา เพราะฉะนั้นต้องเตรียมแอกเครื่องไถให้พร้อม คือ หางยาม หัวหมู คันไถ หลังจากนั้นต้องสอนวัวให้ใช้งานได้เสียก่อน 6 – 7 วัน เพื่อให้วัวจำคลองไถได้ เมื่อวัวใช้งานได้แล้วก็ไถวันแรกไถ (ดูฤกษ์ไถวันแรก) หาวันที่เป็นมงคล เช่น วันศุกร์หนึ่ง ในช่วงเดือน 6 – 8 คือก่อนพระเข้าพรรษา

วิธีการไถนา

เดือนหกเมื่อฝนตกก็ลงมือไถนาครั้งแรก เรียกว่า การไถตะ ครั้งที่ 2 เรียกว่า การไถแปล เมื่อไถแปลครั้งแรกเสร็จแล้วทิ้งหญ้าไว้ให้หญ้าตายสนิทก็เริ่มไถแปลครั้งที่สองเสร็จแล้ว เตรียมข้าวปลูก และนำไปหว่าน แล้วไถกลบข้าวเป็นการไถนาหว่านข้าวรับหว่าน หรือ คอยฝนเดือนแปด ใช้ข้าวปลูกประมาณ 10 ก.ก. / ไร่

การคัดเลือกพันธุ์ข้าวทำอย่างไร

ต้องคัดเลือกข้าวปลูกที่ไม่โดนฝน แล้วคัดเลือกไม่ให้เจือปนกับข้าวพันธุ์อื่นๆ หรือเลือกข้าวที่เป็นเสียงมาคัดเลือกเอารวงที่ไม่ต้องการออกหลังจากนั้นนามานวดหรือฝัดร่อนเอาช่อและข้าวที่ลีบออกต่อจากนั้นก็นำไปตากแดดให้เมล็ดข้าวร้อนก่อนถึงจะนำไปหว่านได้

การบำรุงรักษาต้นข้าว

เมื่อข้าวออกรวงแล้ว 2 – 3 เดือน ก็ลงถอนหญ้าให้ข้าว ถอนหญ้าไปช่อมข้าวไป ใส่ปุ๋ยคอก ดินภูเขา หรือบางทีเอามาคลุกเคล้ากับเมล็ดข้าวปลูก เพื่อไม่ให้เป็นโรค เมื่อถึงเดือนสามเดือนสี่ข้าวก็เริ่มสุก อายุของข้าว ห้าเดือนถึงหกเดือน

ก่อนเก็บข้าวทำอย่างไร

การเก็บเกี่ยวเมื่อก่อนนั้นเก็บทีละรวงเก็บกับแกละ แต่ต้องดูฤกษ์ดูวันเสียก่อนว่าวันไหนดีไม่ดี คือวันศุกร์ เวลานกขุมรังหรือตอนเย็น เมื่อได้วันดีแล้ว ต้องแรกเก็บก่อน (เอาฤกษ์เอายามก่อน) เป็นการเอา

ไม้มัดรวมกับต้นข้าว จะมีการทอคาถาสวด และความเชื่อคนคนสมัยก่อนจะต้องเอาไม้ชุมแสง ชุมภู เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จเรียบร้อยแล้วเขาจะเอาคนที่รู้เรื่องเกี่ยวกับการแรกเก็บข้าว ไปตัดข้าวที่มัดรวมกันไว้เอากลับมาบ้าน คนที่ไม่มีความรู้ในเรื่องเหล่านี้มาตัดไม่ได้เพราะจะต้องมีการว่าคาถาอาคมเสียก่อน ขณะที่เอาข้าวกลับบ้านมา จะพูดไม่ได้ถึงแม้ว่าจะมีคนถามหรือพูดด้วยก็จะเป็นอันขาด เมื่อเก็บเสร็จแล้วก็จะต้องผูกขี้หลังจากนั้นก็จะต้องเอาดินมาวางไว้บนขี้ ข้าวจะต้องเอาขึ้นบ้านวันเสาร์ เมื่อก่อนชาวนาจะทำข้าวเหนียวกันเกือบจะทุกบ้าน ในช่วงที่เก็บข้าวก็จะมีมีการเอาข้าวเหนียวมาตำเป็นข้าวหมากเป็นประเพณีแล้วเอาไปตั้งกลางหาวถวายเทวดา หรือเอาใส่ไปถวายพระเพลิง วิธีการเก็บข้าวกับแกละเก็บได้ที่ลระหวงพอได้หน้าแกละนำใส่อีกมือ พอได้ 5 - 6 หน้าแกละแล้วมัดเป็นเสี่ยงในการมัดเสี่ยงใช้ซึ่งข้าวมัดการเก็บมีการขอมมือหรือการออกปาก (ลงแขก)รวมพักรวมพวกกันมาเก็บโดยไม่ให้เจ้าของนารู้

การขนย้ายข้าวจากนมาบ้าน

ให้แสดหาบข้าวจากนมาบ้าน ไม่เกิน 50 เลียงต่อหาบ ผู้ขายขนทั้งวันจนข้าวหมด ในการหาบข้าวก็มีการออกปากกันด้วย หรือบางครั้งหาบก้นตอนกลางคืนที่เป็นคืนเดือนแฉ้ง (คืนที่พระจันทร์เกือบจะเต็มดวงถึงเต็มดวง) เอามาถึงบ้านก็ต้องจัดวางไว้เป็นชั้นๆ ตอนที่กำลังจัดวางข้าวนั้นก็ห้ามพูดกับใคร เขาว่าจะขวัญข้าว และจะต้องใส่เสื้อผ้า ไม่ใส่ได้ เมื่อก่อนนั้นทับทิมเดือนก็ไม่ได้ จะต้องมีการหาหมอมาทาขวัญข้าว เวลาจัดข้าวจะต้องชุมหัวเลียง 3 เลียง เขาเรียกว่าการชุมหัว ถ้าไม่ถึงวันดีเดือนดีก็จะไม่เอาข้าววันที่เอาข้าวไม่ได้คือวัน พระ วันจันทร์ วันสงกรานต์ เมื่ถึงเดือนหกเอาข้าวมาตำได้ นวดได้

การทำข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสาร

เมื่อก่อนถ้ามีงานแต่งงาน งานบวชนาค จะมีการออกปากขอมข้าวเพื่อเอาไว้เลี้ยงแขกที่มาในงาน เพราะคนสมัยก่อนมีน้ำใจมีการช่วยเหลือเผื่อแผ่กับเพื่อนบ้านเป็นอย่างดี เอาข้าวมานวดแล้วฝักร่อนแล้วนำไปตากแดดตากจากนั้นเอามาสีมือแล้วเอามาขอมให้เป็นข้าวสาร ต่อจากนั้นก็นำมาฝักร่อนให้รำข้าวออกแล้วเลือกกากออก เมื่อแล้วเสร็จทุกกระบวนการก็นำไปให้คนเฒ่าคนแก่ก่อนที่จะเอาไปกินเองเพราะว่าเป็นประเพณีมาแต่ก่อน

พันธุ์ข้าวที่มี

1. ข้าวจำปา ข้าวช่อเบา ข้าวขาว ข้าวช่อจังหวัด
2. ข้าวนางกลาย ข้าวช่อผดัด ข้าวนางฝ่าย ข้าวลูกดำ
3. ข้าวเขมทอง ข้าวปิ่นแก้ว ข้าวไข่มดริน ข้าวช่อกาบดำ
4. ข้าวมาลีขาว ข้าวกลีบเมฆ ข้าวช่อนาง ข้าวนึ่งไขเปิด
5. ข้าวหัวนา ข้าวเล็บนก ข้าวหอมจันทร์ ข้าวสังหยด

6. ข้าวเม็ดเชื้อ ข้าวจำปาทอง ข้าวช่อพรวัว ข้าวน้ำค้าง
7. ข้าวดอกไม้อ้อย ข้าวไหลผุด ข้าวผักบั้ง ข้าว กข 13
8. ข้าวจำปาเหลือง ข้าวอุเด่น ข้าวมาเลขาว ข้าวดอกยอม
9. ข้าวช่อไม้ไผ่ ข้าวลูกเงาะ ข้าวพวงทอง ข้าวลูกขอ
10. ข้าว 2 รวง ข้าวนางพระยา
11. อาชีพที่นอกเหนือจากการทำนา

ผู้ขายหาปลาผู้หนึ่งสานเสื่อ ในการหาปลาไปหาในพรุในคลองในทะเลน้อย เครื่องมือที่ใช้ในการหาปลา เช่น หลอม อวน ไซเบ็ด ยอ เขงเลง แห ส้อน ถ้าหากหาปลาในนาข้าวใช้ไซดักของนา ส้อนดักได้ทั้งกุ้งและปลา ผู้หนึ่งที่สานเสื่อไปหาจากพรุทะเลที่ออกเอง ต้องลงเรือออกไปหาเป็นวันสองวัน หรือหลายวันต้องคำนึงกว่าจะได้จุดมาสาน

การปลูกผักก็มีส่วนใหญ่ปลูกไว้กินเองและแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน เช่นปลูกผักสวนครัว วิธีชีวิตอยู่อย่างง่ายกินง่ายพึ่งพาอาศัยกันได้ เจ็บไข้ไม่สบายใช้ยาสมุนไพรไม่ได้ไปหาหมอเพราะไม่มีโรงพยาบาลไม่มีหมอ รักษาตนเอง ในชุมชนมีผู้รู้เรื่องสมุนไพรอยู่บ้าง

ชนิดของปลาที่มี

1. ปลาดุก ปลาดุกช่อน ปลาดุกอิน ปลาดุกพรหม
2. ปลาฉลาม ปลาลิง ปลาทู ปลาลำปำ
3. ปลาหมิ่น ปลาช่อน ปลาหยาตาแดง ปลาโสด
4. ปลาหลด ปลาดูบ ปลากด ปลาบู่
5. ปลาแขยง ปลาทก ปลาหมอ ปลาดุก
6. ปลาดูบ ปลาลำพัน ปลากะดี่ ปลาโง

* ปลาดุกมี 4 ชนิด คือ ปลาดุกเนื้ออ่อน , ปลาดุกดำ , ปลาดุกต่าง , ปลาดุกเลา

ปลาแขยง มี 3 ชนิด คือ ปลาแขยงฟ้า , ปลาแขยงหมู , ปลาแขยงซีโก้

* ปลาที่ขีดเส้นใต้พอจะมีอยู่บ้าง ส่วนปลาในนาปัจจุบันไม่ชุกชุม ลูกคักก็ไม่มีแล้วเนื่องจากใช้สารเคมีในนาข้าวแลมีเปิดเป็นฝู่งที่เลี้ยงไว้ตามทุ่งนาก็กินลูกคักหมด

พืชผักที่มีอยู่ในนาที่นำมาเป็นอาหาร

ผักกรีน ผักหวาน ผักบัวนา ผักขี้ไต้ ผักบั้ง ผักตบ พืชผักหลายชนิดซึ่งปัจจุบันไม่มีในนาแล้ว ที่ยังพอมีอยู่บ้างคือ ผักบั้งกับผักกรีน แต่ก็กินไม่ได้แล้วเนื่องจากในนามีแต่สารเคมี

พัฒนาการการทำนา

ถ้าจะแบ่งยุคการทำนานั้นอาจแบ่งได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือแบ่งตามการเก็บเกี่ยว เมื่อ 50 ปีก่อน การไถนาใช้วัวไถหว่านแห้งและนาดำ ใช้ปุ๋ยคอก ดินเขา การเก็บเกี่ยวใช้แกละเก็บทีละรวงแล้วมัดเป็นเลียง แล้วนำมาเก็บไว้บนลอมไว้ขายหรือกิน ถ้าหากจะขายก็เมื่อยามจำเป็น ประมาณ พ.ศ. 2520 การไถใช้รถไถนาเดินตาม หว่านน้ำตม ใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ยากำจัดวัชพืช การเก็บเกี่ยวโดยการตัดกับเคียว นวดด้วยเครื่องนวด ขายข้าวในนาเลย

ประมาณ พ.ศ. 2535 จนถึงปัจจุบัน การไถใช้รถไถนาเดินตามและรถไถเดินตาม การใช้ปุ๋ยเคมี สารกำจัดวัชพืชศัตรูพืช การเก็บเกี่ยวใช้รถตัดออกเป็นกระสอบเลย และขายในนาเลย การทำนาปัจจุบันทำกันสองครั้ง โดยใช้รถไถนาเดินตามและรถเดินตาม ในการเตรียมดินโดยการสูบน้ำเข้านาจนแล้วไถจะเป็นการไถครั้งแรก และบางรายก็ไถแปร เช่นรถเดินตามไม่ต้องไถแปร เมื่อไถครั้งแรกหรือไถแปรแล้วก็ใช้ลูกดี ตบที่ไถให้เป็นโคลนสองถึงสามครั้งเปิดน้ำออกให้หมด ใช้คลาดผูกกับไม้กระดานยาว 2 - 3 เมตร ลูบให้เสมอกัน เสร็จแล้วใช้กาบมะพร้าวผูกกับคลาด แล้วลากให้เป็นร่อง ร่องกว้างประมาณ 2 - 3 เมตร

การเตรียมข้าวปลูก

คัดเลือกข้าวปลูกที่ไม่มีสิ่งที่เป็นพิษกับข้าวที่ใช้อายุ 3 - 4 เดือน หากเป็นนาปีอายุ 5 เดือน ใช้ข้าวปลูก 20 - 25 กก. / ไร่ ข้าวปลูกต้องตากแห้งไว้ก่อนอย่างน้อย 1 เดือน ก่อนที่จะทำการหว่านต้องเร่งการงอกของข้าวปลูกก่อนคือนำข้าวปลูกไปแช่น้ำ 1 คืน แล้วเมื่อครบ 1 คืนแล้วยกขึ้นไว้ประมาณ 2 คืน ในขณะที่ยกขึ้นนั้นถ้าหากข้าวปลูกแห้งจะต้องรดน้ำให้ชุ่ม เมื่อข้าวปลูกงอกแล้วก็นำไปหว่านได้เลย (การเร่งให้ข้าวงอกจะต้องคำนวณให้ลงกับการทำเพื่อความสะดวก)

การบำรุงรักษา

เมื่อหว่านข้าวได้ประมาณ 15 - 20 วัน ต้องสูบน้ำเข้านาจนน้ำไว้ อายุ 25 - 30 วัน ใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 16 - 20 - 0 หรือ 46 - 0 - 0 และกำจัดวัชพืชหรือศัตรูด้วยสารเคมี ใส่ปุ๋ยครั้งที่ 2 อายุได้ 2 - 3 เดือน ใช้สูตรเดิม การใส่ปุ๋ยจนได้เก็บเกี่ยวข้าวตกอยู่ไร่ละประมาณ 1 กระสอบ การเก็บเกี่ยว ถ้าเป็นนาปรังประมาณเดือนสิงหาคม ถ้าเป็นนาปีประมาณเดือนกุมภาพันธ์ เกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าวเป็นกระสอบ การขนย้ายใช้รถไถนาเดินตามติดลูกลากลากจากนาเขียวละ 5 - 6 กระสอบมาที่ถนนแล้วรถโรงสีหรือโรงอบขายกันในนา ข้าวบางส่วนก็เอาไว้กินบ้างบ้างไม่มาก หรือไว้ทำข้าวปลูกต่อไป

พระคัมภีร์แม่ศรีโพสพ

อธิบายหลักฐานความเป็นมาของต้นข้าว พิธีกรรมอันกระทำในท้องนาตลอดจนถาอาคมอันคนโบราณเชื่อถือ และให้ทำพิธีในท้องนา แต่ขึ้นด้วยสำนวนเทศนาโวหาร มีความไพเราะดังเทพนิยาย

เทพนิยายแม่ศรีโพสพ

อันองค์นางมีศรีโพสพพแก้วนี้ เดิมทีเป็นนางฟ้าอยู่บนสวรรค์ ทรงนามว่านางสวเทวี เป็นสนมเอกขององค์สมเด็จพระอมรินทราบาราช นางนี้มีผิวพรรณเป็นทองและมีกลิ่นพระวรกายหอมเหมือนเกสรดอกไม้ จึงได้รับหน้าที่เป็นเทพธิดาผู้รักษาสวนสวรรค์สำหรับเก็บดอกไม้นำไปถวายสมเด็จพระอมรินทราบาราช เพื่อให้พระองค์ได้ทรงบูชาพระรัตนตรัย ในวันพระ ๘ ค่ำ ๑๔ - ๑๕ ค่ำ

อยู่มาวันหนึ่ง ครั้นถึงวันอุโบสถปักขคณนา แม่เทพธิดาศรีโพสพเจ้าจึงเข้าไปสู่สวนสวรรค์เลือกเก็บพรรณบุปผชาติอันกำลังจะเบ่งบานตระการตา บรรจงจัดใส่ไว้ในพานทอง ทำให้วิจิตรสวยงามสดงดงามแล้ว นางแก้วก็ตกแต่งพระวรกายให้จำเริญตา

เหาะเคลื่อนคล้อยลอยออกจากวิมานทองตรงไปสู่เวทยาน์ตรมหาปราสาท อันองค์สมเด็จพระอมรินทราบาราชประทับอยู่ เจ้าโสมนัสจึงโน้มกายเข้าไปกราบถวายบังคม แล้วทูลถวายพานดอกไม้ดังเคยมา

อดไซ สุกโก เทวราชฯ ครั้นนั้นแล สมเด็จพระอมรินทราบาราช พระบาทเท้าเธอได้ทรงฟังพระเนตรดูองค์นางแม่ศรีโพสพพแก้วได้ทรงพิจารณาเห็นผิวพรรณของนางนั้นเศร้าหมองจึงตรัสบอกแก่นางน้องว่า ภูทเท ดูก่อนเจ้าผู้มีพิภพครองเพียงดังเพ็ญจันทร์ กิณฺโฆ กระไรหนอน้องผิวทองของเจ้าจึงเศร้าหมอง ขอให้น้องรักพึงทราบเถิดว่า บุญกุศลอันดลบันดาลให้เจ้าได้เกิดมาเป็นนางสวรรค์นี้กำลังจะหมดไปแล้ว ขอให้ น้องแก้วเร่งแสวงบุญเสียใหม่ถ้ามิฉะนั้นมิได้อยู่ บนสวรรค์ด้วยกัน

อด ลา โสวเทวธิดา ครั้นนั้นแล แม่เทพธิดาศรีโพสพเจ้าได้ฟังมูลคำคดีอันจะมีแก่นางแล้ว นางแก้วก็หาได้วันไหวหรือตระหนักตกพระทัยไม่ ด้วยนางได้เคยพิจารณาสังขารอยู่มิได้ขาดตกอยู่ในความไม่ประมาทเสมอมา เจ้าขวัญตาจึงถามขึ้นว่า เทวราชข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นเจ้าจอมทัพแห่งเทพเจ้า เมื่อเหตุเกิดขึ้นเช่นนี้เล่าสมเด็จพระจอมเกล้าหม่อมฉันทำอย่างไร ท้าวสหสนัยจึงตรัสว่าไม่ยากดอกน้อง ในสมัยที่เจ้ารูปทองยังเป็นมนุษย์เราก็มีจิตใจบริสุทธิ์เป็นอันมากได้เคยบริจาคผ้าผ่อนแพรพรรณแก่ชาวโลกเขาบุญจึงส่งให้มาเกิดเป็นนางฟ้ามีผิวพรรณเป็นทอง แต่เดี๋ยวนี้บุญของน้องกำลังจะหมดไปแล้ว ขอเชิญน้องแก้วจงไปเร่งแสวงบุญเสียใหม่ แต่การลงไปครั้งนี้เจ้าไม่ต้องให้ผ้าผ่อนแพรพรรณอีกแล้ว ขอให้น้องแก้วจงเสียสละเนื้อหนังมังสาอันเป็นทองของเจ้าให้แก่ชาวโลกผู้อดอยาก เมื่อเขาภิรมเนื้อหนังมังสาของเจ้าแล้วจักได้มีอายุยืนนานสืบลูกหลานต่อไป

แม่โพสพรับคำของพระอินทร์แล้ว นางแก้วก็ถวายบังคมลา เหาะเคลื่อนคล้อยลอยฟ้ากลับไปสู่สวนสวรรค์ เจ้าแจ่มจันทร์เลือกเก็บดอกมณฑาทิพย์ในสวนสวรรค์ ครั้นได้เต็มสองอ้อมแขนของนางแล้ว

ฤทธาศักดานุภาพก็น้อยด้วย ใครจะมาขอกราบเท้าเจ้าพระคุณกรุณาโปรดเอ็นดูช่วยชาวโลก ข้าพเจ้าขอถวายเมตตารวทองนี้แก่พระผู้เป็นเจ้าได้โปรดแจกจ่ายแก่ชาวโลกเพื่อเป็นอาหาร เขาได้รับประทานเมล็ดรวงทองอันเป็นเหมือนเนื้อหนังมังสาของข้าพเจ้าจักได้สืบลูกหลานต่อไป

พระฤๅษีจึงว่า เธอดีที่เดียวแม่เทพธิดาความคิดของเธอดีมากฉันขอสรรเสริญเมตตาจิตของเธอยิ่งนัก แต่ก็ยังรู้สึกหนักใจว่าอันเมล็ดรวงทองอะไรของเธอนี้ดูมันใหญ่โตเหลือเกินเกรงจะลำบากแก่ชาวโลก เขาเราจะจัดสรรปันส่วนเสียใหม่เธอจะเอาหรือไม่ แม่โพสพจึงว่าสุดแต่พระคุณเจ้าเกิดข้าพเจ้าถวายเป็นสิทธิขาดแก่พระคุณเจ้าแล้วจะทำอย่างไรก็นิมนต์เถิด พระฤๅษีจึงว่า ถ้าอย่างนั้นขอเชิญแม่เทพธิดาศรีเทพโพสพเจ้าจงคืนร่างเข้าสู่ต้นข้าว จักได้เป็นเทพเจ้าช่วยกันรักษาไร่นาสืบไป แม่ศรีโพสพจึงคืนร่างเข้าสู่ต้นข้าวกลายเป็นเทพเจ้ารักษาท้องนาจนกระทั่งมาถึงทุกวันนี้

เมื่อแม่โพสพเข้าไปสถิตประจำกอข้าวแล้วพระฤๅษีจึงหยิบเอาไม้เท้าอันเรื่องฤทธิเข้ามาไว้ในมือ พลังอิทธิฐานว่าขอเดชาหากบุญญาภิสมภารอันข้าพเจ้าได้จำศีลภาวนามาเป็นเวลานานหลายหมื่นปี บุญอันนี้ของข้าพเจ้าหากจะได้สร้างคู่กับแม่ศรีโพสพนี้บ้างก็ขอให้ไม้เท้าอันข้าพเจ้าจะตีลงไปบนเมล็ดข้าวนี้จงลำแดงฤทธิให้แตกกระจายเถิด เมื่อสิ้นคำอธิษฐานแล้วท่านจึงเงื้อไม้ไล่ตีลงไปบนเมล็ดข้าวนั้นด้วยแรงอิทธิฐานเมล็ดข้าวนั้นก็แตกกระจายเป็นแมลงเม่าปลิวไปตกทั่วภาคพื้นแผ่นดิน มนุษย์เราจึงเก็บทำพืชพันธุ์ธัญญาหารเลี้ยงลูกหลานมาจนกระทั่งทุกวันนี้

บุญคุณของแม่โพสพนี้จึงมีแก่พวกเราเหลือล้นพันคนทุกวันไหนเรามีได้กินเนื้อหนังมังสาของท่านก็แทบจะเอาชีวิตไม่รอด นับจากวันที่เราจากหวนแม่มาก็ใครเล่าเลี้ยงเรามาจนทุกวันนี้ มิใช่แม่โพสพดอกหรือ เหตุไฉนท่านเป็นมนุษย์โดยเฉพาะท่านเป็นชาวนาทำไมไม่บูชาแม่โพสพเล่า ไร่นาจของท่านจะเจริญได้อย่างไร อย่าว่าแต่พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองประเทศทรงบูชาแม่โพสพเลยแม้แต่วะดาบนพ่ายยังคงต้องบูชาให้ความเคารพไหว้แม่โพสพ ดังจะเห็นได้ว่าในฤดูแล้งอันเป็นฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว เดือน 4-5-6 ดวงตะวันหรือดวงอาทิตย์เทพเจ้าจะเด่นดวงขึ้นมาทางทิศตะวันออกในเวลาเช้าและลอยข้ามท้องฟ้าไปตกกลับดวงทางตะวันตกเป็นนิจสินเสมอ มาแต่ในฤดูเดือน 10 เดือน 11 อันเป็นฤดูที่ข้าวในนาของเราตั้งท้องท่านเคยเห็นดวงอาทิตย์ลอยข้ามฟากฟ้ามีบ้างไหม ท่านจะไม่เคยได้เห็นเลย พอดวงอาทิตย์โผล่ออกมาจากขอบฟ้าจากปกติแล้ว สายล่องแสงกล้าสักระยะหนึ่งก็จะลอยอ้อมท้องฟ้าไม่กล้าลอยผ่านในทางที่เคยมาเพราะเกรงใจแม่โพสพกำลังตั้งท้องซึ่งเราเรียกกันว่า ตะวันอ้อมข้าว มองเห็นดำตาทันอยู่ทุกคน เพราะฉะนั้นท่านเป็นชาวนาจงเริ่มบูชาแม่โพสพกันเถิด แม่เทพธิดาผู้มากไปด้วยความปราณียิ่งนี้จะช่วยเราให้ได้ข้าวในนาสมบูรณ์ พึงคิดถึงคุณแม่โพสพและทำให้ถูกต้องตามตำรับตำราที่มีมาแต่โบราณกาล

การแรกไถนา

เมื่อถึงวันแรกไถนาให้จัดไถเตรียมควาย (วัว) แล้วนอนไถไว้กับพื้นนานั่งลงประนมมือกล่าวคำฝากแม่พระธรณีว่า แม่พระธรณีเจ้าข้าเอ๋ย อยู่แล้วหรือยัง ยังสงฆาตัง โดถัง กะวิทฺ ขอพพะแม่เจ้าจั่งรู้ ข้าขอฝากพิขพันธุ์ญญาหารไว้กับแม่เจ้าในวันนี้ ชะมะตุเม โทสัง เสร็จแล้วจึงจับหางไถ ทำสัญญาให้กับควายเดิน เมื่อไถเวียนไปครบ 3 รอบแล้ว ให้นอนไถไว้กับท้องนาปล่อยควายออกจากไถ เลิกไม่ไถอีกในวันนี้ การทำดังนี้เรียกว่า "ทำปัททณ" ขอขมาแม่พระธรณี ใครทำได้ดังนี้จะเจริญสุขร่ำรวยดีนั้กแล

การแรกหว่านข้าว

โบราณท่านว่า วันแรกไถนา คือวันอาทิตย์ แต่วันแรกหว่านท่านใช้วันจันทร์ เพราะฉะนั้นเมื่อถึงวันจันทร์ให้เตรียมข้าวปลูกเพื่อที่จะหว่านกล้า ใส่ตะกล้าออกมาให้พันชายคา อัญเชิญแม่โพสพมาวางในกระบุงข้าวปลูก หาน้ำอบน้ำหอมมาพรม จตุรูป 3 ดอก ปักไว้ในข้าว แล้วกล่าวคำอัญเชิญว่า "ข้าแต่พระศรีโพสพเจ้า วันนี้เล่าเป็นวันดี ขอเชิญแม่ศรีโพสพไปสู่ท้องนา ข้าขอขมาต่อแม่ศรีโพสพ" แล้วว่า คาถา คาโว ตัสสะ ปะชายันติ เขตเต วุตตัง วิรุหะติ วุตตานัง ณะละ มัสสนาติ โยमितตานัง เสร็จแล้วยกองค์แม่โพสพกลับไปหิ้งบูชาอย่างเดิม จึงเอาข้าวปลูกไปหว่านนา ใครทำดังนี้ข้าวในนาจะมีลำต้นแข็งแรงแตกดอกออกรวงดีนั้กแล

การทำขวัญข้าวเมื่อข้าวตั้งท้อง

สิทธิการีย์ เมื่อข้าวในนาของเราตั้งท้องแล้ว ท่านก็ให้กำหนดเอา "วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันทำขวัญข้าว" วันนั้นเป็นวันออกพรรษาโบราณท่านว่าเป็นวันที่แม่โพสพแพ้ท้อง

ผู้จะทำขวัญข้าวต้องไปเก็บผลไม้ที่ใส่บาตรพระในวันนั้น จะเป็นส้มเป็นกล้วยก็ได้ แต่ไม่เอาขนมหือข้าวต้มแม่โพสพไม่กินเนื้อของตนเอง เมื่อได้ของต้องประสงค์แล้ว ให้หาชลอมลูกน้อยๆ ใส่ของเหล่านี้ ทำธงแดงธงขาวด้วยกระดาษอย่างละอัน ด้ายแดงด้ายขาวอย่างละเส้น รูป 5 ดอก เทียน 1 เล่ม เมื่อจัดของเสร็จแล้วให้เชิญองค์แม่โพสพจากหิ้งบูชาอุ้มไปสู่ท้องนา เมื่อถึงแล้วให้เลือกกอข้าวใหญ่ๆ งามๆ สัก 1 กอ หาไม้มาปักข้างๆ กอข้าว เอาด้ายแดงด้ายขาวผูกกอข้าวติดกับไม้ เอาชลอมผูกปลายไม้ ปักธงแดงธงขาวไว้ข้างๆ กอข้าวทั้งสองข้าง หาอะไรมาตั้งองค์แม่โพสพแล้วจตุรูปเทียนปักไว้ตรงหน้า แล้วกล่าวคำขวัญข้าวว่า

ศรี ศรี มินิมานะ อาคัจเจยยะ อาคัจจาหิ มาเส มาเส ข้าพเจ้าจะขออัญเชิญคุณแม่พระโพสพ 49 คุณพระพุทธรเจ้า 56 คุณพระธรรมเจ้า 38 คุณพระอริยสงฆ์เจ้า 14 ขอเชิญแม่ศรีโพสพนพเก้าเชิญแม่มารับเครื่องสังเวยซึ่งเคยมีมาแต่ครั้งฤาษีประโลยโกฏี พระคุณของแม่เคยโปรดสัตว์โลกทั่วหน้า

ให้อุดมด้วยภัตตาหาร เชิญแม่มารับประทานในวันนี้ ลูกจัดพิธีมาพร้อมแล้ว ขอเชิญองค์แม่โพสพกลับบ้าน เสร็จแล้วประนมมือนับนิ้วไหว้ 3 ครั้ง อัญเชิญแม่โพสพกลับบ้าน

การเกี่ยวข้าว

สิทธิการียะ เมื่อข้าวออกรวงเหลืองอร่ามถึงคราวจะเก็บเกี่ยวแล้วก่อนจะออกจากบ้านให้วางเคียวทั้งหมดวางไว้หน้าองค์แม่โพสพแล้วกล่าวคำขอขมาว่า " อมมะโพสวะเทวี ชมะตุเม ข้าแต่แม่ศรีโพสพเจ้า วันนี้เล่าลูกจะไปเก็บเกี่ยวเก็บเอารวงทองของแม่เจ้า ขอแม่อย่าโกรธอย่าได้ลงโทษลูกเลย " เสร็จแล้วให้ถือเคียวออกไปนา เมื่อจะเกี่ยวให้ประนมมือไหว้ ใช้มือซ้ายจับต้นข้าว มือขวาจับเคียว ให้กลั้นใจกล่าวคำว่า อมมะโพสวะเทวี ชมะตุเม โทสัง " แล้วจึงเกี่ยว ใครทำได้ดังนี้ ท่านว่าแม่โพสพจะรักษาตัวท่านให้พ้นจากสัตว์ร้ายนานา ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน

การเก็บข้าวเข้ายุ้งฉาง

เมื่อนวดข้าวเสร็จแล้ว จะนำไปสู่ยุ้งฉาง ให้เลือกเอาวันพฤหัสบดี เมื่อเก็บข้าวไปไว้ในยุ้งฉางแล้ว ห้ามมิให้ตักออกจนกว่าจะได้ทำขวัญข้าว หรือแม้เมื่อทำขวัญข้าวแล้วก็ห้ามมิให้ตักข้าว ไม่ว่าจะตักขายหรือตักเอาไปสั้ไปกินก็ตาม ห้ามเป็นอันขาด เพราะโบราณถือกันว่า ขวัญของแม่โพสพตกอยู่ในท้องไร้ท้องนา เพราะหว่านลำตัน อนึ่ง ท่านกล่าวว่า " แม่โพสพ เกิดวันอาทิตย์ " จึงห้ามตักข้าวในวันนั้น พิธีทำขวัญแม่โพสพให้ทำดังนี้

จัดทำบายสีปากขาม 1 ที่ เทียน 1 เล่ม รูป 5 ดอก ดอกไม้ 3 สี ข้าว เหลือง แดง นม 1 คำ เครื่องแกว्हวน เงิน ทอง ตามแต่จะหาได้ กล้วย อ้อย ผลไม้ต่างๆ กระบอกน้ำเล็กๆ 2 กระบอก ใส่น้ำมะพร้าวอ่อน อีกกระบอกใส่น้ำธรรมดา ปั้นรูปเต่า หอยโข่ง ปู กบ แล้วอัญเชิญองค์แม่โพสพลงในถาดหรือกระบุง เอาของที่จัดแล้วทั้งหมดใส่ลงไปด้วยให้เอาขอยาย (ไม้สำหรับเขี่ยฟาง) ทำเป็นคน ใช้ผ้า 3 สี คือ สีกาบบัว สีเหลือง สีขาว พาดคลุมหัวขอยาย หาบหรือคอนไปสู่ท้องนา เมื่อไปถึงแล้วให้หาอะไรมาตั้งองค์แม่โพสพ เอาของต่างๆวางไว้ข้างหน้า จุดรูปเทียนประนมมือ กล่าวคำเรียกขวัญว่า คำเชิญขวัญข้าว

คำเชิญขวัญข้าว

ศรี ศรี วันนี้เป็นวันดี ลูกขอน้อมเกล้า อัญเชิญคุณของแม่โพสพ เชิญคุณของแม่มารวบรวมบรรจบให้ครบถ้วน พระคุณของแม่ทั้งมวลลงมาช่วยเลี้ยงลูกในเคหา ขวัญของแม่ตกอยู่ในห่อหมกหัวาริมลำธาร ขวัญของแม่ต้องทนทุกข์ทรมานด้วยเบือกตมจมนโคลน ถูกลมพัดต้นหักโค่นขาดสลาย ขวัญของแม่กระจายด้วยลมพระพายมาพัดพานูกน้ำซัดเที่ยวแรร้อน เชิญแม่ทองเนื้ออ่อน แม่กลับมาชมพวงเงินพวงทองและแกว्हวนขวัญของแม่นับหมื่นแสน เชิญเสด็จมารวมกันเกิดหนา แม่ทุลกระหม่อมแก้ว ลูก

จัดเครื่องสังเวยมารับแล้วพร้อมด้วยบริวารอันมีศรี เชิญแม่ช่อมาลีสีจำปา ส่งางาม ขวัญของแม่อย่าเช็ด ขาม ขอจงเสด็จลงมาตามเสียงลูกเรียกหา (โห้ 3 ครั้ง)

ศรี ศรี มา มา มิ มิ อาคัจเจยยะ อาคัจจาหิ แม่ทูลกระหม่อม จอมเกล้าของลูกเอ๋ย ขวัญของแม่อย่าหลงไหลไปไกลเชิญแม่เสด็จมาชมบายศรีเครื่องบัตร์พลีที่ลูกจัดไว้ ผ้าสีทองงามผ่องใสมาเชิญทรงสไบทิพย์ภูษา ทั้งแก้วแหวนเงินทองของมีค่า ลูกจัดมารับพร้อมเสร็จ ขอเชิญขวัญเสด็จลงมาสู่ที่สำอองทั้งอาหารและน้ำสรอง ลูกบรรจงจัดให้สวดย ขวัญของแม่อย่าช้าเลย เชิญเสวยให้สบาย

เสร็จแล้วเก็บเมล็ดข้าวที่ร่วงหล่นสักเล็กน้อยใส่กระบุง เอาแม่โกลสพวงลงเอาขอยายทำคานหาบเอามาวางไว้ในยุ้งให้ครบ 7 วัน แล้วจึงเชิญองค์แม่โกลสไปไว้หิ้งบูชา ต่อจากนั้นจึงจะตักข้าวไปขายหรือไปค้าไปสืออย่างใดก็ได้ แต่เวลาจะตักอย่าไปตักวันอาทิตย์ ใครทำได้ดังนี้แม่โกลสจะเลี้ยงรักษาให้มีความสุขความเจริญ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย จะค้าขายอะไรก็ได้มรรคได้ผลสมความปรารถนาแล

(คัดมาจาก พระคัมภีร์แม่ศรีโกลสพ ลำนักพุทธศรีประธิป หน้า 18 - 25)

ข้อมูลการทำนาปัจจุบัน

การทำนาปัจจุบันมีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยเพื่อทุ่นแรงและมีความสะดวกรวดเร็ว ประกอบกับปัจจุบันมีงานของผู้ที่ทำนาที่รัดตัว ต้องทำนาให้เสร็จเร็วขึ้น ใช้ที่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุดจึงได้มีการทำนา 2 - 3 ครั้งต่อปี จำเป็นต้องพึ่งปัจจัยภายนอก เช่น รถไถเดินตาม รถจักเล็ก รถจักใหญ่ รถไถดินตะขาบ รถเกี่ยวข้าว ไร่ปุ๋ยเคมี ยารฆ่าหญ้า ยาปราบศัตรูพืช การจ้างแรงงาน ทำให้ต้นทุนในการทำนาสูง

สาเหตุที่ชาวนาจำเป็นต้องทำนา

1. เพื่อใช้ที่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด
2. ระบบน้ำที่สมบูรณ์ พื้นที่เหมาะในการทำนา
3. ในระหว่างทำนาเวลาว่างสามารถทำงานอย่างอื่นได้
4. เพื่อบริโภคเองและจำหน่าย
5. เมื่อจำหน่ายแล้วได้เงินเป็นก้อน
6. เป็นที่ต้องการของตลาด พ่อค้ามารับถึงที่

การทำนาปัจจุบันที่มีเทคโนโลยีเข้ามาช่วยนับแต่ประมาณ พ.ศ. 2525 - 2530 มีการใช้รถไถนาเดินตาม รถไถจักใหญ่ ไถวัชบางรายแต่มีน้อยมาก มีการทำครั้งเดียวบ้างสองครั้งบ้าง มีการหว่านแห้งและหว่านตม พันธุ์ข้าวที่ใช้ ข้าวมาเล , ข้าวกข 7 , กข 11 ไร่ปุ๋ยเคมีสารเคมีบ้างแต่มีน้อย ใช้น้ำฝนและสูบน้ำคลองเอง การเก็บเกี่ยวเก็บกับแคะบ้างและใช้เคียวตัด นวดด้วยเครื่องนวด ออกปากบ้าง จ้างบ้าง ประมาณ พ.ศ. 2530 - 2537 มีการทำนา 2 ครั้งอย่างเดียว ใช้รถไถเดินตาม รถไถ4

ล้อใหญ่ หว่านน้ำตามอย่างเดียว พันธุ์ข้าวที่ใช้ ข้าวมาเล ข้าวข7 ข้าวข11 ใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าหญ้า ยาปราบศัตรูพืช ระบบน้ำฝนและสูบเองจากคลอง การเก็บเกี่ยวใช้เคียวตัดและนวดด้วยเครื่องนวด มีการจ้างแรงงานจากชุมชนกันอย่างคึกคัก ประมาณพ.ศ. 2538 - ปัจจุบัน มีการทำนา 2 ครั้งเป็นส่วนใหญ่ ใช้รถไถเดินตาม รถไถจกเล็ก รถไถจกใหญ่ รถไถตีนตะขาบ รถเกี่ยวข้าว มีการจ้างแรงงานในการไถบ้างในบางรายที่มีอุปกรณ์ไม่พร้อม และการจ้างแรงงานในฤดูเก็บเกี่ยวโดยการจ้างรถเกี่ยวข้าว พันธุ์ข้าวที่ใช้ ข้าวเจี้ยงพัทลุง ข้าวชัยนาท1 ข้าวมาเลแดง ข้าว33 ข้าวหอมประทุม ข้าวที่นิยมใช้กันคือ ช่วงนาปีจะทำข้าวเจี้ยงพัทลุง ถ้าเป็นนาเป็นนาปรังจะใช้พันธุ์ข้าวชัยนาท ข้าวหอมประทุม มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีมา ระบบน้ำที่ใช้สูบน้ำเองบ้างจากคลอง และจากบ่อบาดาล และจากชลประทาน การเก็บเกี่ยวใช้รถเกี่ยวข้าวอย่างเดียว

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำนาปัจจุบัน

1. ต้นทุนในการผลิตสูง พึ่งปัจจัยภายนอก เช่น การไถต้องใช้เครื่องจักรกลเข้ามาช่วย ซื้อปุ๋ยเคมีมีราคาแพง และการจ้างแรงงาน พันธุ์ข้าวก็มีราคาสูง เก็บเกี่ยวก็จ้างรถเกี่ยว
2. แหล่งน้ำไม่สะอาด ในฤดูหว่านข้าวน้ำที่ถ่ายออกจากแปลงนาเป็นโคลนตม ทำให้น้ำในลำคลองไม่สะอาดและสารเคมีที่ใช้ในช่วงที่บำรุงดูแลต้นข้าวทำให้ไหลลงสู่ลำคลอง ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วก่อนที่จะยังไม่ได้จุดฟางถ้าเกิดฝนตกน้ำแช่ฟางน้ำก็จะไหลลงสู่ลำคลอง น้ำมีกลิ่นเหม็น น้ำเป็นสีดำ มีคราบสีแดง หรือน้ำเป็นสนิม
3. ลูกค้ลดลง เนื่องจากการทำนาสองครั้งที่มีระยะการทำนาในแต่ละช่วงสั้นทำให้ปลาไม่ทันขยายพันธุ์และเมื่อหลังจากการเก็บเกี่ยวแล้วมีคนบางกลุ่มนำไปปล่อยเป็นฝูงๆละ 3,000 - 4,000 ตัว และไม่ใช่ฝูงเดียว ทำให้ลูกค้ลดลงมาก
4. ผักลดลง ผักในนา กินมากินไม่ได้ เช่น ผักก้น ผักบุ้ง ผักอื่นก็ไม่ค่อยมี เกิดจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและฆ่าหญ้า
5. การเลี้ยงวัวเปลี่ยนไป จากเมื่อก่อนการเลี้ยงวัวที่ปล่อยฝูงหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวแล้วเป็นเวลาติดต่อกันหลายเดือน แต่ในปัจจุบันการเลี้ยงวัวจำเป็นต้องตัดหญ้าจากทุ่งนาหรือในสวนมาให้วัวซึ่งทำให้เสียเวลา ไม่มีการปล่อยฝูงจะนำไปผูกในนาได้ในช่วงหลังจากเก็บเกี่ยวได้ม่นานปี 1 เดือน นาปรัง 1 เดือน
6. การช่วยเหลือซึ่งกันและกันน้อยลง เมื่อก่อนที่มีการช่วยเหลือกันในการเก็บเกี่ยว เช่น ออกปาก ลักกัน ขอมือ ทำให้เกิดมีความเห็นอกเห็นใจกัน มีความสามัคคี ร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน ซึ่งปัจจุบันไม่มีภาพเหล่านั้นให้เห็น มีบ้างแต่น้อยมาก

6.1 การใช้ไม่ซบ เป็นการให้ข้าวในนามีการซุกซมในทุกปี

6.2 การลักกัน คือ การไปเก็บข้าวโดยที่เจ้าของข้าวไม่รู้ คือการทำให้เจ้าของข้าวตกใจ
เมื่อมาเห็นคนเก็บข้าวของตัวเอง แล้วกลับไปทำกับข้าวให้คนทำงานกิน

6.3 การขอมือ(ลงแขก) คือ การเก็บข้าวช่วยกันเก็บข้าว โดยการเก็บของคนนี้ ก่อนให้
เสร็จแล้วค่อยไปเก็บของคนอื่นอีก

6.4 แสกกามข้าว คือ สิ่งที่ทำด้วยหวาย แทงเป็น 4 มุม ไว้ใช้สำหรับหาบข้าว การ
หาบข้าวเวลา ตอนเย็น แดดไม่ร้อน

➤ การดัดข้าวใส่แกลก ดัดหัวข้าวออกนอก 2 แฉก ใช้ข้าว 4 เลียง 2 ดับ หัวเข้าในดัก ได้
4 แฉก หาบแต่ละหาบ 60 - 80 เลียง

➤ ทักกินเดือน คือ เดือนตรงกับข้างขึ้นข้างแรม เช่น เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ, เดือน 7 แรม 7 ค่ำ

➤ ระบบน้ำ

1. ระบบน้ำชลประทาน
2. น้ำฝน
3. ใช้เครื่องปั้มน้ำเอง ชักน้ำจากลำคลอง หรือบ่อบาดาล

แรกข้าว

คาถา พุทธธัจจาทิ แม่กูมามา
ธรรมมิงธัจจาทิ แม่กูมามา
สังฆังธัจจาทิ แม่กูมามา

ช่อช้าง พุทธธวัตนัง
ธรรมมิงธวัตนัง
สังฆังธวัตนัง

ดินตังบนช้าง หันหลังสู่ป่า หันหน้าสู่แกะ เขิญแม่ขึ้นห้อง อดิตาหิมานิมามา

วิถีชีวิตการทำนา

รุ่งอรุณเช้าวันใหม่ไก่อัน	จับแอกคันไถขึ้นใส่ป่า
พร้อมไถวัวนหนึ่งคู่สูท้องนา	วัวกินหญ้าไปพลางอย่างเข้าใจ
ถึงที่นาหาลางสว่างไส	จับวัวครอบไถแรงเข้า ยูลง
พริกพื้นนาให้ได้ใจประสงค์	หวานข้าวลงงามดีปีนี้หนา

เมื่อถึงฤดูทำนาปลูกข้าว ในช่วงเดือน 6 - 8 หรือ มิถุนายน - สิงหาคม หรือก่อนพระ
เข้าพรรษาในช่วงนี้เป็นช่วงที่ฝนเริ่มตก ชาวนาก็ต่างคนต่างเตรียมไถนา โดยเฉพาะผู้เป็นผู้ไถนา เริ่ม

ตั้งแต่ตอนเช้าตรู่แบกคันไถไถวันออกไปกลางทุ่งนา ส่วนเด็กผู้ชายก็ช่วยไถวัวพ่อด้วย(ส่งวัว) เมื่อส่งวัวไปถึงที่นาเสร็จแล้วกลับบ้านดัดตัว(แต่งตัว)ไปโรงเรียนต่อไป ส่วนผู้หญิงก็นำข้าวหอมมาให้ตอนสาย ๆ พอส่งข้าวหอมเสร็จก็ส่งเสื้อกระจุต้อ หรือซักเสื้อผ้า หรือกวาดบ้านถูบ้าน เมื่อเสร็จดูหว่านข้าวแล้ว ผู้ชายก็ไปหาปลาบ้าง ทำงานรับจ้างบ้าง ถอนจุดบ้าง เลี้ยงวัวเลี้ยงสัตว์บ้าง การไปถอนจุดนั้นไปถอนกันครั้งละหลาย ๆ วัน ไปนอนค้างคืนกันหลาย ๆ คนร้องเพลงว่ากลอนกันอย่างสนุก จุดที่ไปถอนนั้นเป็นจุดที่ขึ้นเองตามหัวเหม็ด เมื่อถอนหมดก็เลื่อนไปถอนที่อื่นอีก

เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงเก็บผู้ชายเป็นผู้หาปลาชาวบ้าน เก็บข้าวจนหมดถึงจะนานเท่าใดก็เก็บจนหมด เก็บข้าวเก็บได้นานเท่าใดยิ่งดี เพราะจะได้ข้าวมาก เมื่อเก็บข้าวไปหมดแล้ว และสามารถเก็บลูกข้าวตามหลังได้อีกครั้งหนึ่ง การเก็บลูกข้าวไม่ต้องผูกเสียง เก็บใส่กระสอบเลย ในช่วงที่กำลังเก็บข้าวหรือก่อนเก็บข้าวก็มีการหาปลาสนุกสนาน ถ้าของใครสุกก่อนก็ไปช่วยกันเก็บจนหมดแล้ว และของใครที่หมดแล้วต้องไปช่วยคนอื่นเก็บอีก ช่วยเหลือกันจนเก็บข้าวหมดนา อาจจะเป็นการออกปาก ลักกัน ซอมือ จนเสร็จ ทำให้เกิดการพึ่งพาซึ่งกันและกัน เกิดวัฒนธรรมการอยู่กันอย่างมีความสุข เมื่อเสร็จจากหน้านาแล้วก็จะปล่อยวัวเข้าทุ่งนา จนกว่าจะเริ่มหน้านาใหม่ในปีถัดไป

และต่อมา เมื่อมีการทำนา ปีละ 2 ครั้ง ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงจากการไถวัวมาเป็นการไถด้วยรถไถนา(รถไถนาแบบคนเดินตาม) และมีระบบน้ำที่ดีขึ้น มีการจ้างแรงงาน ต้องใช้ต้นทุนในการทำนา ผู้ชายเป็นผู้ไถนา ผู้หญิงก็รับจ้างบ้าง สานเสื่อสานจุดบ้าง ทำสวนบ้าง เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว ใช้รถเกี่ยว ผู้ชายจะเป็นผู้ขนข้าว ด้วยรถไถนามาที่ถนน ซึ่งพ่อค้ามารอรับซื้อถึงที่นา โดยที่ไม่ต้องนำข้าวมาไว้ที่บ้าน การทำนาผู้หญิงแทบไม่ต้องทำอะไรเลย

อาชีพ

1. ทำนา เป็นอาชีพหลัก
2. ทำสวนปลูกผัก เป็นอาชีพรอง
3. สานเสื่อ เป็นอาชีพหลักสำหรับผู้หญิง
4. รับจ้าง เป็นอาชีพรอง
5. หาปลา เป็นอาชีพรอง

สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

1. การนำข้าวพันธุ์ใหม่ที่มีอายุสั้นมาปลูก ทำให้เกิดการทำนาปีละ 2 - 3 ครั้ง
2. การทำนาที่นำเอาเครื่องทุ่นแรงที่ทันสมัยมาใช้ ทำให้มีความสะดวกรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์
3. การใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช และฆ่าหญ้า ที่ได้ผลรวดเร็ว
4. การชลประทาน มีความสะดวกในเรื่องระบบน้ำ

5. ข้าวมีราคาดีขึ้น และมีความต้องการของตลาด
6. การทำนา ทำเพื่อเป็นการค้า
7. เกิดจากน้ำท่วม ส่งผลทำให้ข้าวเสียหาย จึงกลับมาทำนาหลังน้ำ ก็ทำเป็นนาปรัง
8. เพื่อไม่ให้ที่นากร้าง

พันธุ์ข้าวที่ใช้ในปัจจุบัน

1. ข้าว ชัยนาท
2. ข้าว เจริญพัทธง
3. ข้าว หอมประทุม

ชนิดสัตว์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน

1. กุ้ง
2. หอย
3. ปู
4. ปลา
5. หนู
6. งู
7. นก
8. นาค
9. แมงดา

แนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาได้ค้นพบองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำนาในอดีตว่าได้พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกน้อยที่สุด จนถึงระดับที่ไม่มีการพึ่งพาจากภายนอกเลย

ภูมิปัญญาที่ค้นพบ

ที่	ภูมิปัญญาที่ค้นพบ	แบบเก่า	แบบใหม่
1	การใช้เครื่องมือ	ใช้วัวในการไถ, เก็บกับแกละ	ใช้รถ, ตัดด้วยรถ
2	การใช้พันธุ์ข้าว	พันธุ์พื้นบ้าน	พันธุ์ข้าวผสมระยะสั้น
3	วิธีการทำ - บำรุงรักษา	ทำครั้งเดียว, ใช้ปุ๋ยคอก	ทำ 2 ครั้ง, ใช้สารเคมีปุ๋ยเคมี
4	การช่วยเหลือพึ่งพากัน	ช่วยเหลือกัน	ทำเองและจ้างแรงงาน
5	พิธีกรรมต่าง ๆ	มีหลายพิธีกรรม	ไม่ค่อยมี

มีการเอื้อเฟื้อเป็นการทำนาที่มีการช่วยเหลือกันในชุมชน และเอื้อเฟื้อต่อสิ่งแวดล้อม แต่ปัจจุบันการทำนาพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอกเป็นส่วนใหญ่มองแค่เพียงเป็นการตอบสนองความต้องการของตลาดทำให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต และความมั่นคงทางอาหาร

จากองค์ความรู้ที่ได้และจากภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นจากการทำนาแบบเก่าและแบบใหม่ได้นำมาผสมผสานมาเป็นแนวทางในการทำนาต่อไป

1. ทำนาปีละ 2 ครั้ง
 2. การเตรียมดินใช้เครื่องมือตามความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และรูปแบบการทำนา
 3. ใช้พันธุ์ข้าวพื้นบ้านในนาปีหรือข้าวพันธุ์เฉียงพัทลุงและมีการคัดพันธุ์ข้าวใช้เองโดยกำหนดพื้นที่ที่ต้องการใช้ทำพันธุ์
 4. การบำรุงรักษาใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักชีวภาพ สมุนไพรต่างๆ
 5. ช่วยเหลือกันในการผลิตปุ๋ยหมักใช้เอง
 6. ช่วยเหลือกันในการกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช (อาจคาดหวังได้น้อย ดูความเป็นไปได้)
 7. ช่วยกันอนุรักษ์ดิน, น้ำ, พืช, สัตว์ ที่เป็นประโยชน์
 8. การเก็บเกี่ยวใช้เครื่องมือตามความเหมาะสม ในสภาพปัจจุบันที่มีฝนตกไม่ตามฤดูกาลทำให้ผลผลิตในช่วงการเก็บเกี่ยวช้าและทำให้ผลผลิตเสียหายได้เนื่องจากฝนตก
 9. จะต้องมีการทำขวัญข้าวประจำปีหรือใช้พิธีกรรมอื่นๆ ตามความเหมาะสมและเป็นไปได้
- จากแนวทางในการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นทางออกให้กับ

ชุมชนได้โดยใช้ 4 รศ คือ

5. ร่วมคิด
6. ร่วมทำ
7. ร่วมแก้ปัญหา
8. ร่วมรับผลประโยชน์

ผลที่ได้จากการทำกิจกรรมทั้งหมดในภาพรวม

1. ทีมวิจัยและชุมชนบางส่วน เกิดความตระหนักในเรื่องการทำนา โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการลด ละ เลิกการใช้สารเคมี แม้จะไม่สามารถฟื้นฟูการทำนาให้เป็นแบบดั้งเดิมได้อย่างเช่นอดีต 100 % แต่นักวิจัยและชุมชนบางส่วน เริ่มที่จะพึ่งพาตนเอง ในเรื่องการอนุรักษ์พืชผัก พันธุ์สัตว์ท้องถิ่น กุ้ง หอย ปู ปลา ที่อยู่ในนาข้าว นอกจากนี้ได้รื้อฟื้นการทำนา โดยทีมวิจัยมีแปลงทดลอง สำหรับแนวทางการทำนาแบบดั้งเดิม ทุกกระบวนการ เพื่อให้เห็นคุณค่าของการทำนาในอดีต โดยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

2. กิจกรรมที่ทำมีความต่อเนื่อง ในระยะแรกทีมวิจัยได้ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และได้ทำกิจกรรมล่วงหน้าจากแผนที่วางไว้ เนื่องจากข้อมูลในช่วงแรก และช่วงที่ 2 มีความสัมพันธ์กัน ทำให้ได้ข้อมูลจำนวนพอประมาณ สำหรับการวิเคราะห์ต่อไป

3. ข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมสามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ที่วางไว้ สอดคล้องกับโจทย์วิจัยที่วางไว้

บทที่ 5 บทเรียนที่ได้จากการทำงานวิจัย

บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานวิจัยภาพรวม

ปัญหา / อุปสรรคในการทำงาน

สิ่งที่ทีมวิจัยได้รับในการทำงาน

บทที่ 5

บทเรียนที่ได้จากการทำวิจัย

บทเรียนที่ได้จากกระบวนการทำวิจัยในภาพรวม

1. บทเรียนที่สำคัญสำหรับนักวิจัย คือ เรื่องการเขียนรายงาน เนื่องจากในช่วงแรก ไม่มีการบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบ ทำให้ข้อมูลกระจัดกระจาย ซึ่งเกิดปัญหามากในช่วงที่ต้องส่งรายงานความก้าวหน้า ทำให้กิจกรรมที่ทำต่อเนื่อง เกิดความล่าช้า เนื่องจากขาดงบประมาณสำหรับหนุนเสริมในกิจกรรมช่วงที่ 2
2. หลังจากดำเนินการวิจัย นักวิจัย และชุมชนเกิดการเรียนรู้ในเรื่องของการทำวิจัย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ไม่เคยผ่านวิจัยมาก่อน ทำให้ไม่ค่อยเข้าใจกระบวนการทำงานวิจัย แต่ทำไประยะหนึ่งเกิดความเข้าใจ แม้จะรู้สึกว่าการวิจัยยากลำบากไปบ้าง เนื่องจากเป็นงานที่นักวิจัยไม่ถนัด แต่ก็มีความตั้งใจ ที่จะเรียนรู้และแก้ปัญหา ทำให้สามารถปรับตัวและดำเนินกิจกรรมไปได้ นอกจากเรื่องงานวิจัยแล้ว สิ่งที่ทีมวิจัยเกิดการเรียนรู้คือ เครื่องมือและทักษะการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยอาศัยแบบฟอร์มสำหรับการเก็บข้อมูล ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น กล้องถ่ายภาพดิจิทัล เทปอัดเสียง กล้องถ่ายภาพ ซึ่งทีมวิจัยได้เกิดการเรียนรู้มากและเห็นความจำเป็นของเครื่องมือเหล่านี้
3. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เห็นได้จากกิจกรรมในการเก็บข้อมูล เนื่องจากชุมชนรอบๆ ได้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล และเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้บ้างในบางกิจกรรมที่สนใจ
4. ปัญหา / อุปสรรค สำคัญคือ การบันทึกและรวบรวมข้อมูล แต่คิดว่าจะมีการปรับตัว และแก้ไขในช่วงที่ 2 โดยวางทีมทำงานกันใหม่ ซึ่งจะแบ่งบทบาทหน้าที่ให้ชัดเจน และติดตามงานที่ได้รับมอบหมาย

ปัญหา / อุปสรรคในการทำงาน

1. ทีมวิจัยและที่ปรึกษาติดภารกิจ ไม่ค่อยมีเวลา ทำให้เวลาที่มีการประชุมมาร่วมประชุม ไม่พร้อมเพรียงกัน
2. ในการประชุมบางครั้ง ทีมพี่เลี้ยงและนักวิจัยมีเวลาว่างไม่ตรงกัน ทำให้ต้องเลื่อนเวทีออกไป เป็นผลให้งานล่าช้าออกไป
3. ในการลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่บางครั้งไม่เจอเจ้าของบ้าน หรือคนที่ให้สัมภาษณ์ข้อมูล ทำให้ไม่ได้ข้อมูลตามที่คาดหวังไว้

4. ผู้ประสานงานโครงการไม่ค่อยมีเวลาว่าง ทำให้การดูภาพรวม หรือการติดตามโครงการไม่ต่อเนื่อง มีผลต่อการบริหารจัดการโครงการโดยรวม
5. ปัญหาจากการปรับเปลี่ยนพี่เลี้ยงบ่อย ทำให้มีผลต่อการสื่อสาร หรือรับรู้ข้อมูลของชุมชน หรือแม้แต่การปฏิบัติงานที่ต่อเนื่อง
6. การอธิบาย ทำความเข้าใจบทบาทของพี่เลี้ยง และนักวิจัยไม่ชัดเจน ทำให้นักวิจัยคิดว่าบทบาทหลัก ๆ เช่น การเขียน / บันทึกข้อมูล เป็นหน้าที่ของพี่เลี้ยง
7. การเก็บข้อมูลหากนำเทคโนโลยีเข้าไปใช้ เช่น เทปอัด จะทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่ลึก เนื่องจากชาวบ้านจะไม่กล้าพูด

วิธีการในการแก้ไขปัญา

1. ในการเก็บข้อมูลหากให้ได้ข้อมูล ต้องชวนชาวบ้านพูดคุยในเรื่องที่ชาวบ้านสนใจ แล้วค่อยเชื่อมโยงเนื้อหาที่ต้องการเก็บ
2. ผู้ประสานงานโครงการต้องลดงานอื่น ทำงานร่วมกับพื้นที่มากกว่านี้
3. ต้องมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของทีมนักวิจัย และพี่เลี้ยงที่ชัดเจนกว่านี้
4. ในการกำหนดช่วงระยะเวลาในการจัดกิจกรรม เพื่อให้สอดคล้องระหว่างพี่เลี้ยงและทีมวิจัย ต้องกำหนดครั้งต่อไปในเวทีประชุม และกำหนดระยะยาว เพื่อให้มีการจัดตารางงานให้ตรงกัน

สิ่งที่ทีมวิจัยได้รับจากการทำงานวิจัย

1. ได้ศึกษาหาความรู้ ได้ข้อมูลเพิ่มเติม
2. ได้รู้จักชุมชนมากขึ้น / รู้จักคนในชุมชนมากขึ้น ได้รู้นิสัยใจคอ ได้สัมผัสกับคนในชุมชนมากขึ้น
3. ได้รู้จักการทำงานเป็นทีม
4. มีประสบการณ์ในการประสานงาน / พบคนในพื้นที่
5. ได้รู้วิธีการทำนา มีโอกาสศึกษารายละเอียดอย่างแท้จริง
6. ได้รู้สึกตัวเองมีคุณค่าต่อสังคมมากขึ้น
7. รู้สึกภูมิใจที่ได้ทำอะไรเพื่อชุมชนบ้าง
8. ทีมวิจัยเขียนเป็น / เขียนข้อมูล / บันทึกข้อมูลได้มากขึ้น

สิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนได้รับจากการทำงานวิจัย

การเปลี่ยนแปลงในด้านดี

1. คนเฒ่าคนแก่ที่เป็นผู้ให้ข้อมูล รู้สึกภูมิใจ / ดีใจที่ได้ถ่ายทอดข้อมูล ทำให้รู้สึกว่ามิคนสืบทอดความรู้ต่อ
2. ชุมชนเกิดความตื่นตัวมากขึ้น และได้แนวทางในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น
3. มีคนที่คิดในการฟื้นฟูการทำนาแบบดั้งเดิมมากขึ้น
4. เห็นการเปลี่ยนแปลงในด้านรายจ่าย ชาวบ้านรู้จักประหยัดมากขึ้น
5. เริ่มชาวบ้านเริ่มตระหนักในการพึ่งตนเอง ปลูกผัก เลี้ยงปลากินเอง

การเปลี่ยนแปลงในด้านไม่ดี

- ชาวบ้านไม่เข้าใจ ไม่เชื่อมั่นว่าทีมวิจัยจะทำงานวิจัยได้

ความเข้าใจต่องานวิจัยภายหลังที่ได้ดำเนินงานวิจัย

หลังจากดำเนินงานวิจัยเสร็จ ทีมวิจัยได้มีการถอดบทเรียนการทำงานภายในทีม และได้ทบทวนความเข้าใจในเรื่องการทำงานวิจัย ว่าก่อนที่จะทำงานวิจัย กับหลังที่จะทำงานวิจัย ชุมชนมีความเข้าใจต่องานวิจัยแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

ซึ่งทีมวิจัยได้แลกเปลี่ยนร่วมกัน ในประเด็นความเข้าใจของงานวิจัย งานวิจัย คือ ความอยากรู้ เพื่อให้เห็นความแตกต่าง เป็นการได้รู้ข้อมูลที่ชัดเจนมากขึ้น เป็นการศึกษาข้อมูล / ความจริง สาเหตุที่ทำงานวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง

องค์ความรู้ที่ค้นพบ คือ การทำขวัญข้าว ได้เห็นพิธีกรรม / ความสำคัญของพิธีกรรม การไถ การสอนวัว และได้มีการทดลองทำด้วยตัวเอง

และทีมวิจัยได้มีข้อสรุปร่วมกันว่า สำหรับการดำเนินงานวิจัย แม้เสร็จสิ้นไปแล้ว แต่นักวิจัยยังรู้สึกอยากทำงานต่อให้สำเร็จ เพื่อค้นหาข้อมูลการทำนาต่อไป ประเด็นการทำงานวิจัยต่อเนื่อง น่าจะเป็นงานวิจัยที่สามารถแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้จริง ส่วนประเด็นงบประมาณนั้น ส่วนหนึ่งชุมชนอาจสมทบได้บ้าง หากไม่มีการสนับสนุนงบประมาณจากภายนอก แต่คิดว่าในเรื่องงบประมาณจำเป็นอยู่สำหรับการทำงานวิจัย แต่วิธีการได้มานั้นอาจจะหาหรือได้ในรายละเอียดต่อไป

ภาคผนวก

โครงสร้างชุมชน

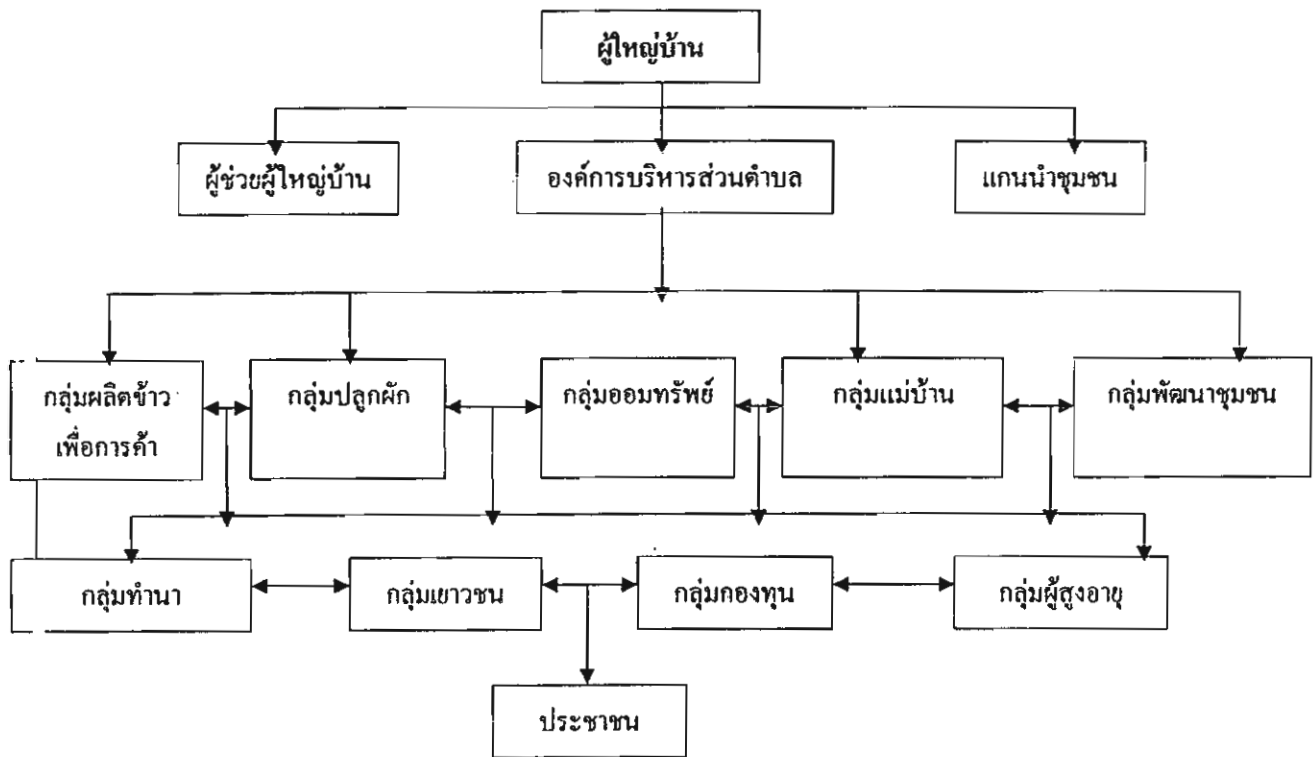
แผนที่ชุมชน

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

ประวัติกลุ่ม

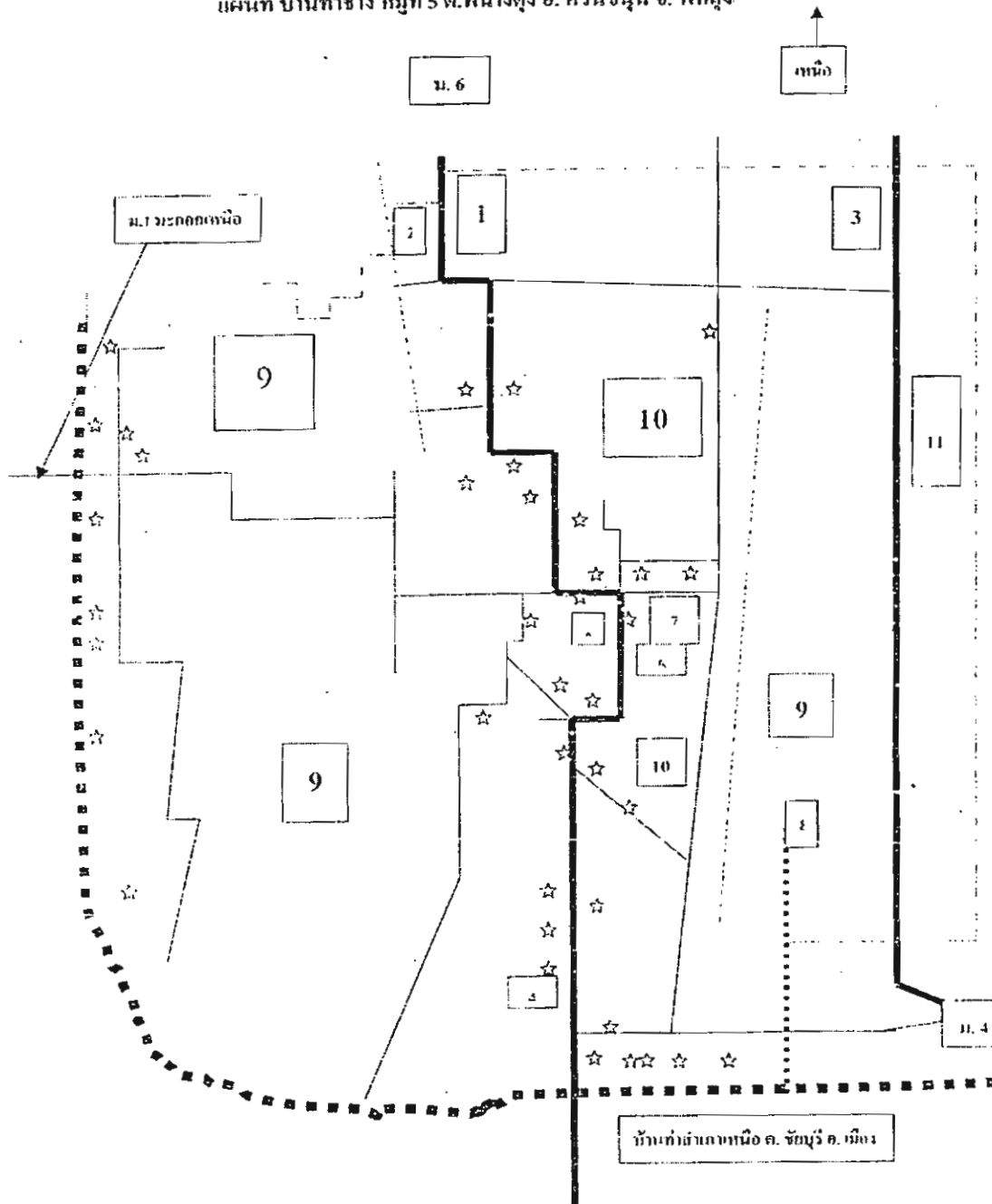
ประวัติคณะวิจัย

โครงสร้างของชุมชน

แผนที่ แสดงพื้นที่ชุมชน

แผนที่ บ้านท่าช้าง หมู่ที่ 5 ต.พนาสงคราม อ.ควนขนุน จ.พัทลุง

เครื่องหมายแสดงแผนที่

—————	ถนนลาดยาง
—————	ถนนลูกรัง
.....	เหมืองชลประทาน
-----	เขตของหมู่บ้านท่าช้าง
	เหมืองน้ำธรรมชาติ
- - - - -	คลองปากระวะ
.....	คลอง มศว.
☆	บ้านอาศัยของสมาชิกบ้านท่าช้าง
1	โรงเรียนบ้านท่าช้าง
2	ที่ทำการกลุ่มทำนาพนางตุง
3	อาคารสำนักงานมหาวิทยาลัยทักษิณ
4	สำนักสงฆ์ท่าประดู่ทอง
5	ที่ทำการกองทุนหมู่บ้านท่าช้าง
6	ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านท่าช้าง
7	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านท่าช้าง
8	ท่าเรือมหาวิทยาลัยทักษิณ
9	พื้นที่ทำนา
10	พื้นที่สวนยางพารา, สวนผลไม้
11	ป่าพรุเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการทำนาแบบดั้งเดิม และแบบสมัยใหม่

ที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่	อายุ
1	นายเสริม แสงทอง	217 หมู่ที่ 13 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	72
2	นายสมมาตร สิ้นยัง	18/1 หมู่ที่ 2 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	60
3	นายเพิ่ม พุดเจริญ	55 หมู่ที่ 13 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	72
4	นายถัด สิ้นยัง	142 หมู่ที่ 13 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	82
5	นางเชียด คงวงศ์	24 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	72
6	นางหนูกาด ศิลปาคม	20 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	71
7	นายเยื่อน ปล้องใหม่	29/1 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	62
8	นายลัน เพชรมณี	24/1 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	63
9	นางชื่น ทองแก้ว	74 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	65
10	นายจ่าง เพ็งคล้าย	29 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	89
11	นางจำนงค์ ทองแก้ว	63 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	45
12	นางบุญเชิญ จันทรคง	107 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	35
13	นางประไพ คงโต	37/2 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	51
14	นายชีพ แก้วบุญส่ง	364 หมู่ที่ 13 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	64
15	นายอำมร สุขวิน	291 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	35
16	นางประโลม ทองแก้ว	289 หมู่ที่ 5 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	42
17	นางเอกอนงค์ จิมสุด	211 หมู่ที่ 13 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	34
18	นายสุเทพ ชนะบางแก้ว	195 หมู่ที่ 13 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง	48

ประวัติกลุ่ม

ที่ตั้งกลุ่ม

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการเกษตรบ้านพนางตุง 211 หมู่ที่ 3 ตำบลพนางตุง จังหวัดพัทลุง 93150

การก่อตั้งกลุ่ม

กลุ่มได้จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ.2543 โดยการนำกลุ่มโดยนายชีพ แก้วบุญส่ง และได้ชักชวนสมาชิกจากเมนู 5 (โครงการ SIF) โดยมรแกนนำ 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 3, 5, 11, 13 หมู่บ้านละ 1 คน แต่ละคนก็ได้ขยายสมาชิกในหมู่บ้าน ประมาณ 3-4 คน จนได้สมาชิกกลุ่ม 12 คน เป็นสมาชิกรุ่นแรกๆ ต่อมาในปี พ.ศ.2544 ได้รับงบประมาณจากโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภาคใต้ตอนล่าง และได้มีการประชุมกันอย่างต่อเนื่องได้นำปัญหาต่างๆมาพูดคุยเพื่อหาแนวทางแก้ไขอยู่ตลอดเวลา และต่อมาเมื่อปีพ.ศ. 2545 ได้มีสมาชิกเพิ่มเป็น 17 คน ทางกลุ่มก็ได้จัดตั้งอาสาสมัครโครงการวิจัยสิทธิชุมชนในเรื่องของ "เกษตรเชิงเดี่ยว" ซึ่งมีอาสาสมัคร 6 คน และได้ทำงานวิจัย "อาหารเพื่อสุขภาพอีกด้วย " เมื่อโครงการวิจัย "เกษตรเชิงเดี่ยว" หมดงบประมาณ อาสาสมัครงานวิจัยก็ได้มาร่วมกันระดมความคิดว่าการวิจัยเกษตรเชิงเดียวนั้นไม่ต้องตรงกับสภาพพื้นที่ในชุมชนจึงมีแนวความคิดจากเกษตรเชิงเดี่ยวให้มีความสอดคล้องกับพื้นที่ซึ่งในชุมชนมีการทำนาเป็นส่วนใหญ่และได้นำปัญหาจากการทำนาดั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเกี่ยวกับการใช้พันธุ์ข้าว การใช้ปุ๋ย การใช้สารเคมี และความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งปัจจุบันมี

ความแตกต่างกับการทำนาในอดีต ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2545 - 2546 อาสาสมัครทีมวิจัยได้ทำโครงการวิจัย"แนวทางการฟื้นฟูการทำนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น บ้านท่าช้าง และบ้านทะเลน้อย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา" เพื่อเสนอของบประมาณจาก สกว. และได้ปรับปรุงโครงการอย่างต่อเนื่องเพื่อให้มีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่จนมาถึงปัจจุบัน

ประวัติคณะวิจัย

1. นายชีพ แก้วบุญส่ง (หัวหน้าโครงการและนักวิจัย)

อายุ 63 ปี

ที่อยู่ 211 หมู่ 13 ต.พนาสูง อ.ควนขนุน จ.พัทลุง 93150 เบอร์โทรศัพท์ 09 -- 9754990

การศึกษา ป.4

อาชีพ เกษตรกร

2. นางเอกอนงค์ แก้วบุญส่ง (ผู้ช่วยหัวหน้าโครงการและนักวิจัย)

อายุ 33 ปี

ที่อยู่ 211 หมู่ 13 ต.พนาสูง อ.ควนขนุน จ.พัทลุง 93150 เบอร์โทรศัพท์ เบอร์โทรศัพท์ 06-2961653

การศึกษา ม.6

อาชีพ เย็บผ้า

3. นายอำมร สุขวิน (ผู้ช่วยหัวหน้าโครงการและนักวิจัย)

อายุ 35 ปี

ที่อยู่ 291 หมู่ 5 ต.พนาสูง อ.ควนขนุน จ.พัทลุง 93150 เบอร์โทรศัพท์ 06-2872721

การศึกษา ม.3

อาชีพ ทำนา

4. นางประไพ คงโต (ผู้ช่วยหัวหน้าโครงการและนักวิจัย)

อายุ 50 ปี

ที่อยู่ 37/2 หมู่ 5 ต.พนาสูง อ.ควนขนุน จ.พัทลุง 93150

การศึกษา ป.6

อาชีพ ทำนา

5. นางจำนง ทองแก้ว (นักวิจัย)

อายุ 44 ปี

ที่อยู่ 63 หมู่ 5 ต.พนาสูง อ.ควนขนุน จ.พัทลุง 93150

การศึกษา ป.6

อาชีพ ทำนา

6. นางประโลม ทองแก้ว (นักวิจัย)

อายุ 37 ปี

ที่อยู่ 289 หมู่ 5 ต.พนาสูง อ.ควนขนุน จ.พัทลุง 93150

การศึกษา ป.6

อาชีพ ทำนา

7. นางบุญเชิญ จันทรคง

อายุ 34 ปี

ที่อยู่ 107 หมู่ 5 ต.พนาสูง อ.ควนขนุน จ.พัทลุง 93150

อาชีพ ทำนา

การแรกเก็บข้าว

นักวิจัยและชุมชนมีส่วนร่วมในการแรกเก็บข้าว

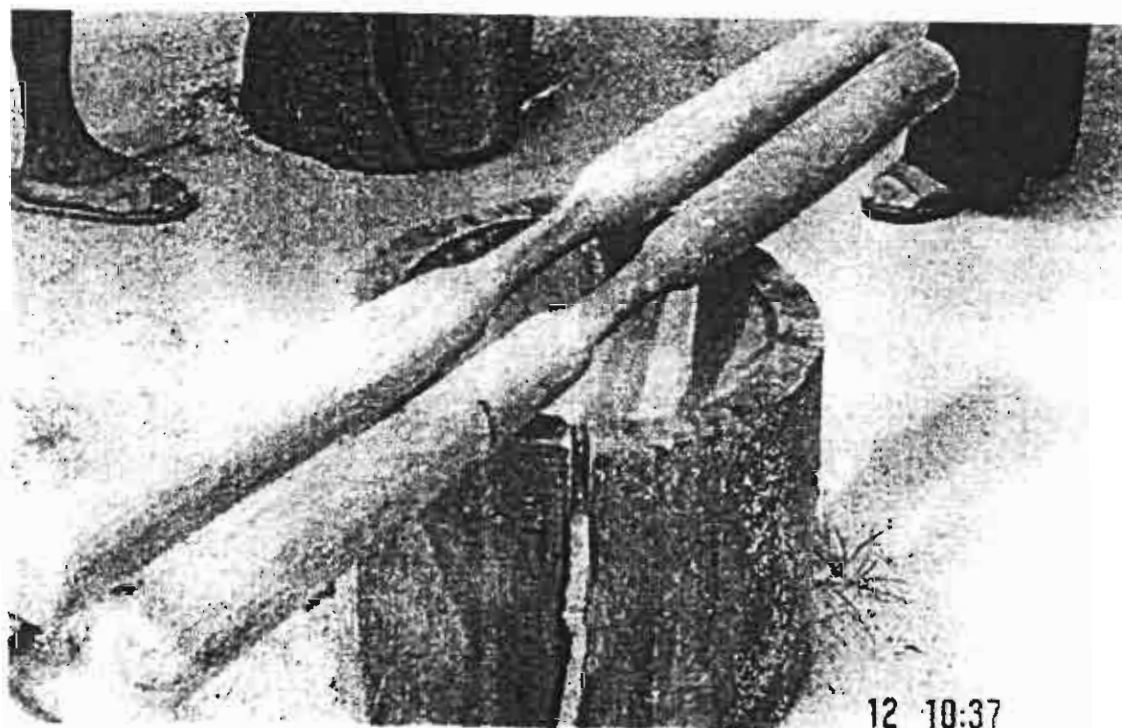
การจัดเตรียมสิ่งจำเป็นในพิธี

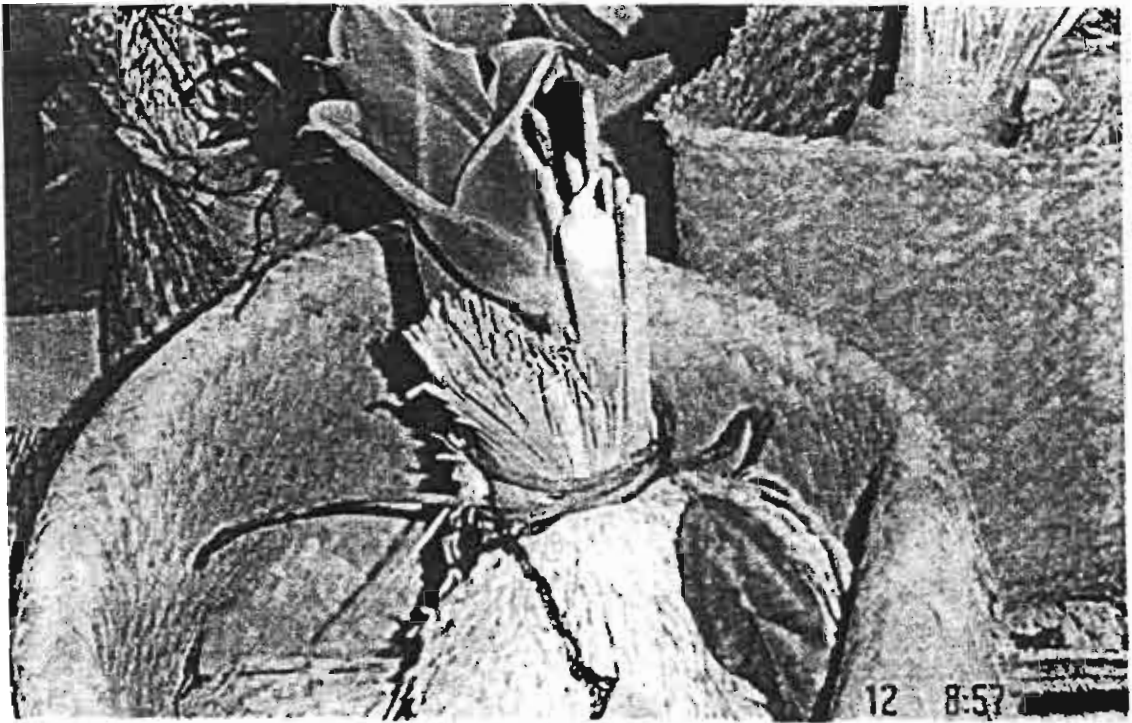
พิธีทำขวัญข้าว

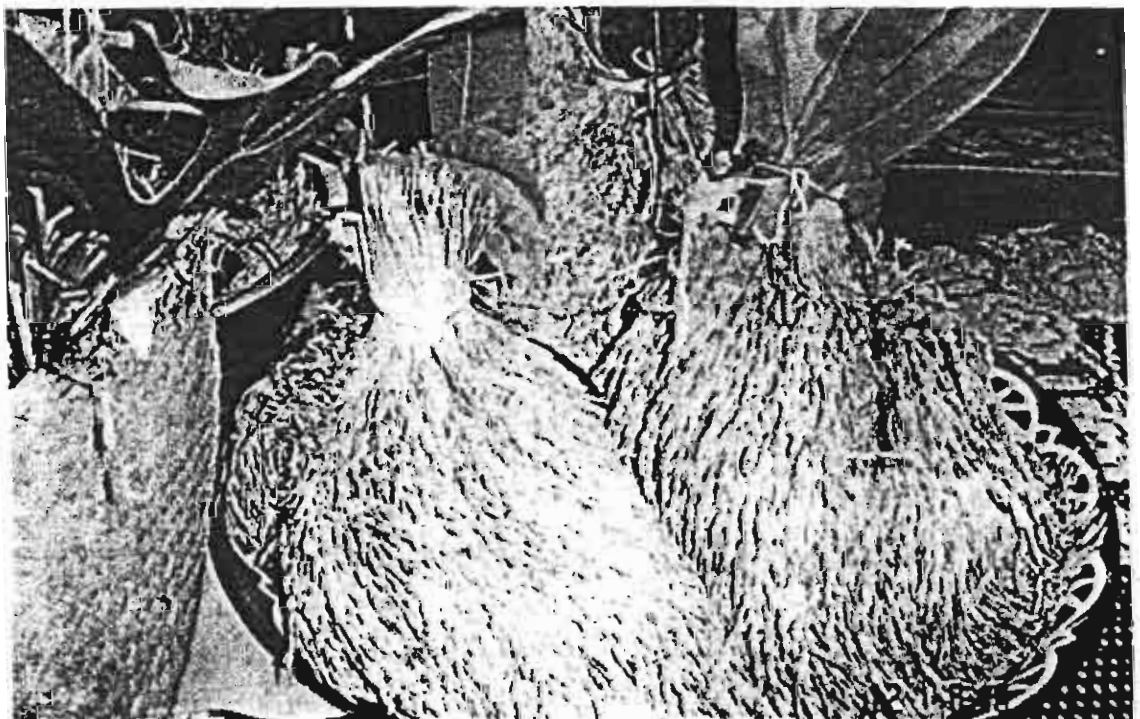
การซ้อมข้าวสาร

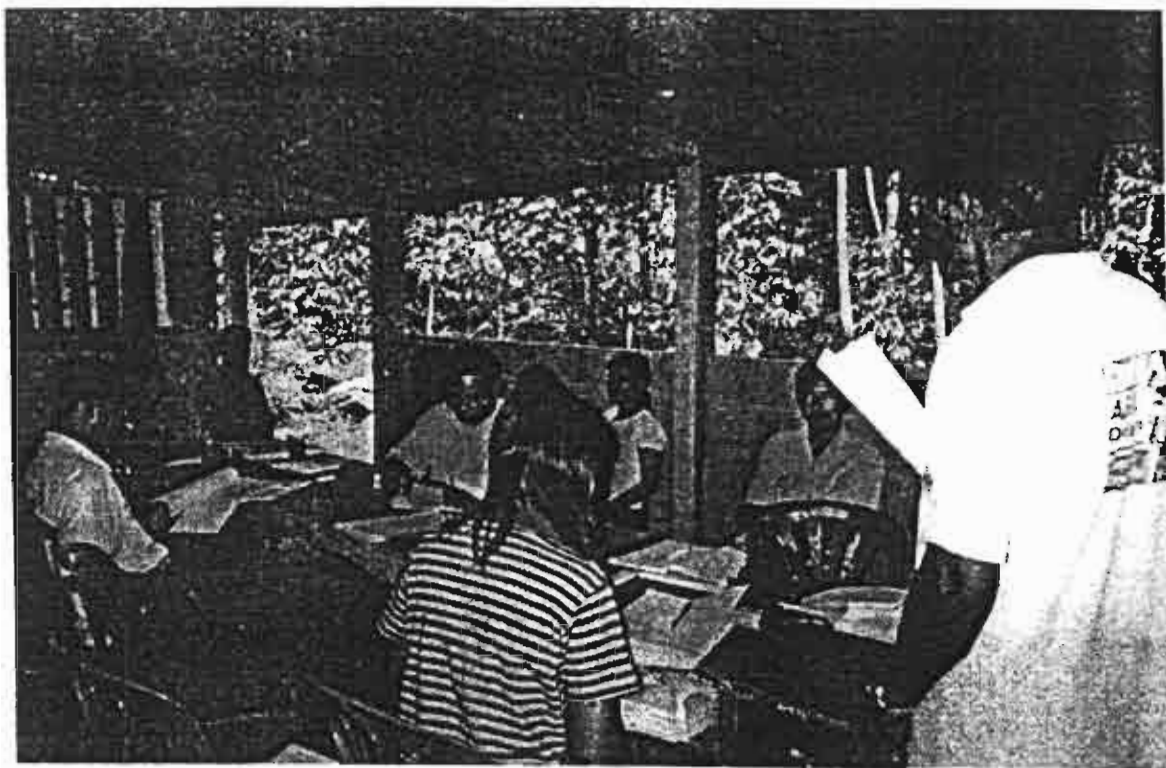
"ครกตำข้าว" อุปกรณ์ในการซ้อมข้าวสาร

พิธีทำขวัญข้าว

พิธีทำขวัญข้าว

เวทีวิเคราะห์ข้อมูลย่อย

เตรียมการก่อนเวทีจะเริ่ม

บรรยากาศการเก็บข้อมูล

เก็บข้อมูลด้วยบรรยากาศเป็นกันเอง

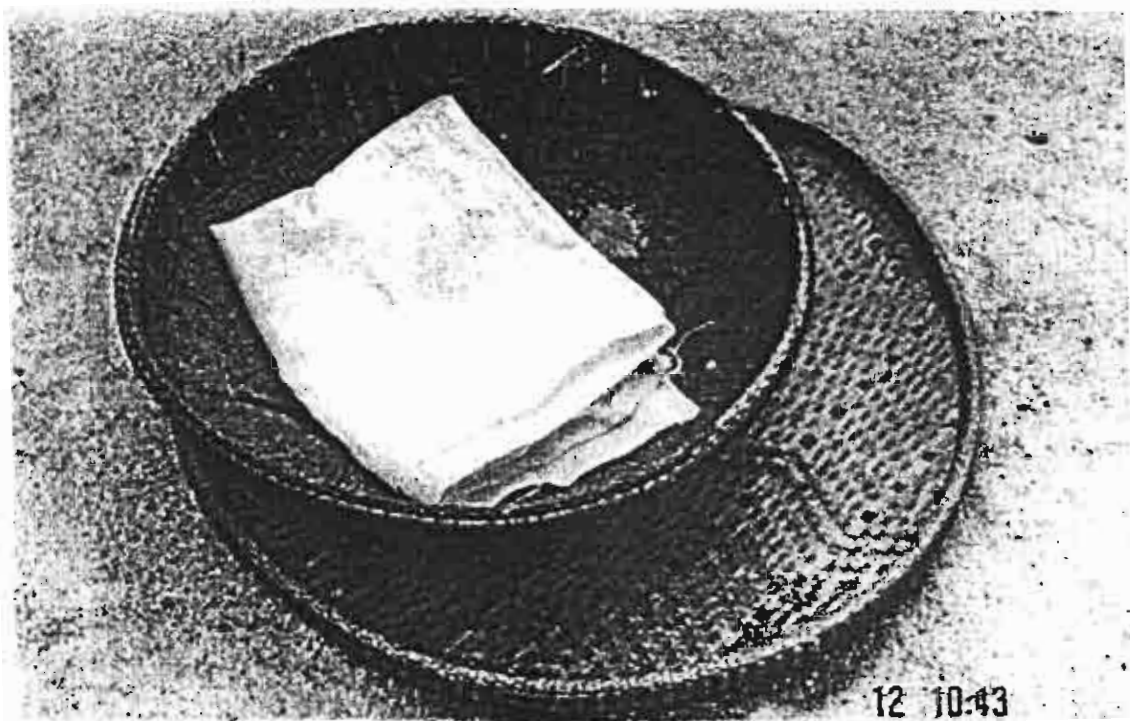
สัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน

สัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน

ร่วมกิจกรรมในพื้นที่

อุปกรณ์ในการร่อนข้าวเปลือก (กระด้ง)

ทีมวิจัยร่วมกันรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์

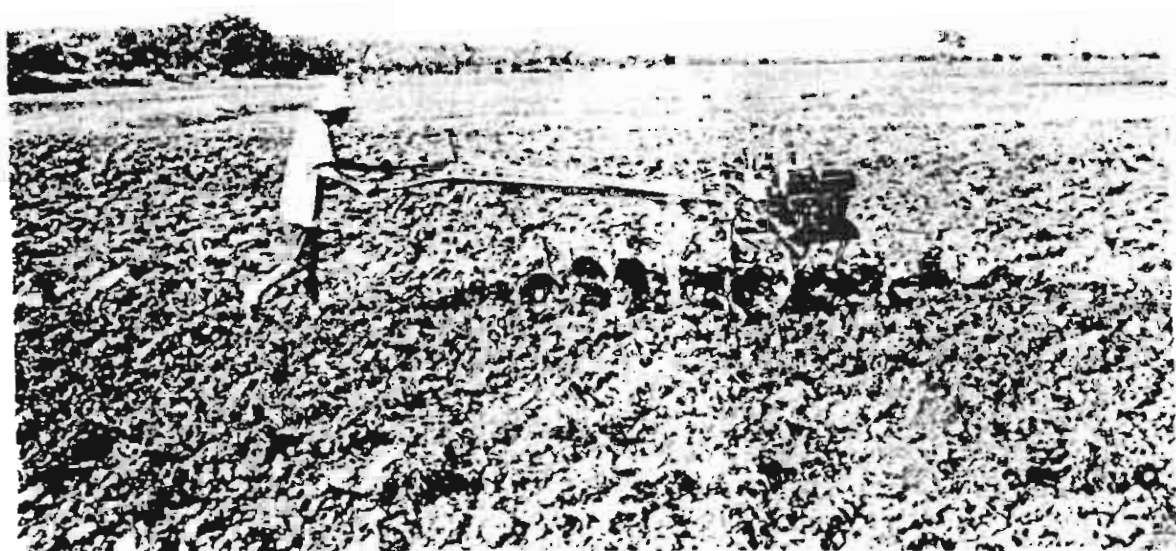
บรรยากาศการเก็บข้อมูล

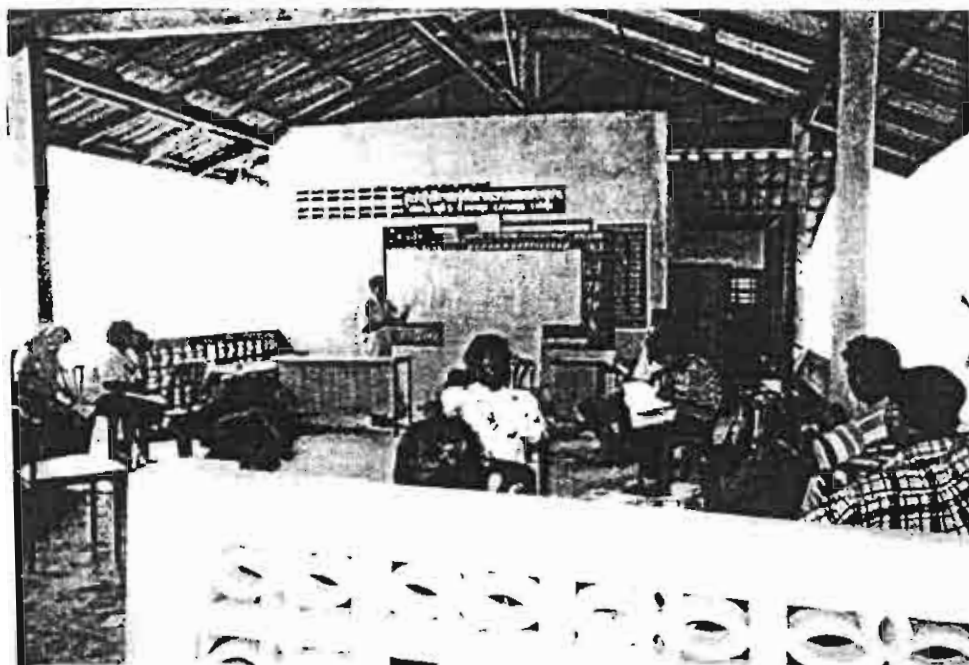
สัมภาษณ์ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน และการ
ทำนาแบบดั้งเดิม

เก็บข้อมูลไป ดูการสาธิตไป

"ควายเหล็ก" แทนควายดั้งเดิม หาดูได้ง่ายใน
ปัจจุบัน

เวทีวิเคราะห์ข้อมูล

บรรยากาศการเก็บข้อมูล